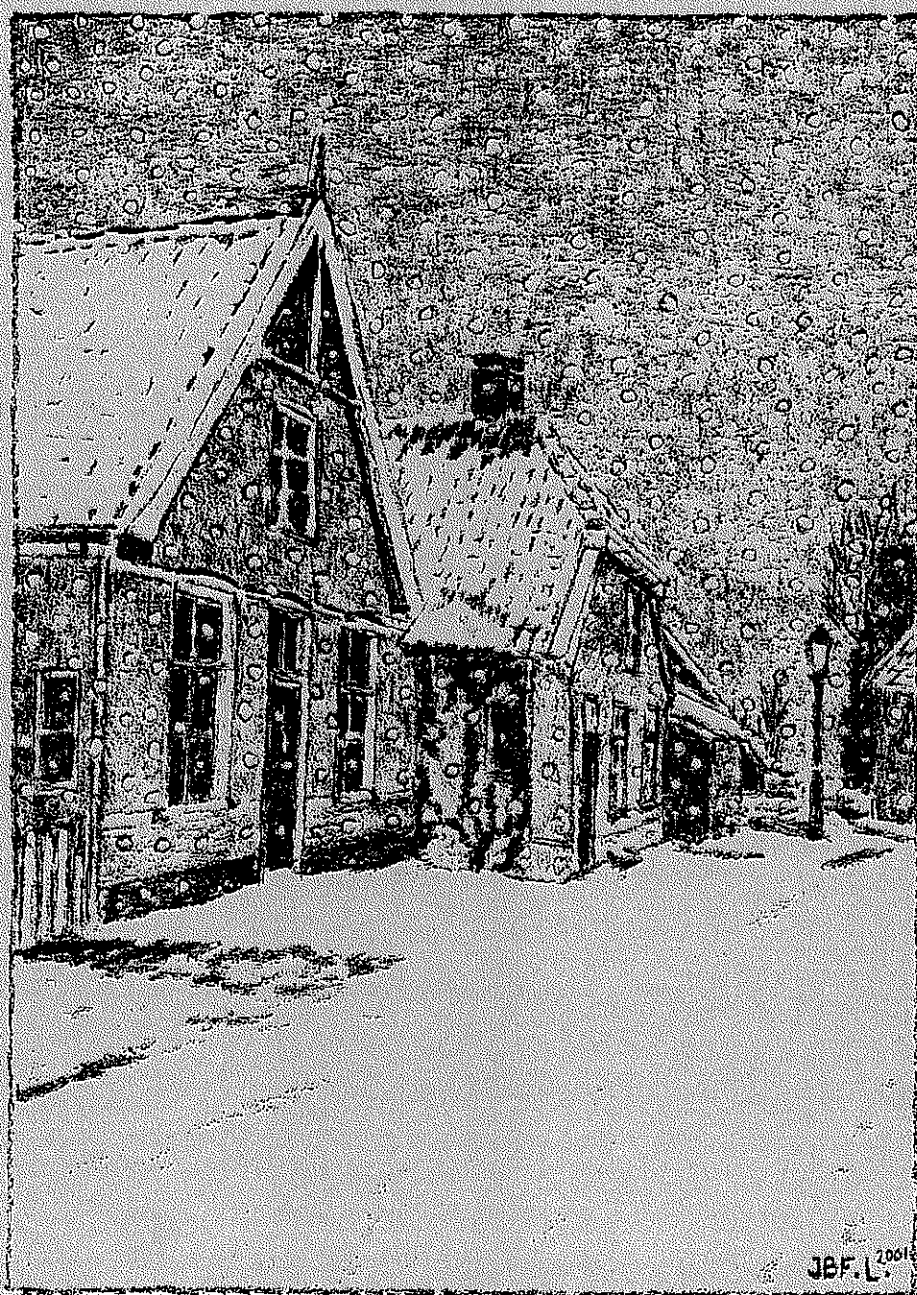

BOORN EN BOERSCHOP

Periodiek van de Heemkundevereniging Bussemakerhuis

Borne - Bornerbroek - Hertme - Zenderen

BOORN en BOERSCHOP

Uitgave van de

Heemkundevereniging Bussemakerhuis.

Jaargang 12, No. 2, Oktober 2002.

Verschijnt 2 maal per jaar.

INHOUD

Onze oude Stefanuskerk nader bekeken 13	A.A. ten Kate	34
Spekzollen	J. Kwast	35
De slag bij de Doggersbank	J.B.F. Leuverink	37
Zo was't, zo is't	Redactie	39
Nogmaals "Over oale Boornsen 1"	C.J.A. Stoelers	40
Boekennieuws	Redactie	42
Monument 16	Redactie	43
Het Carmelietessenklooster te Zenderen	Redactie	44
Smederij Oonk te Bornebroek	A.J.M. Hodes	46
Bier als volksdrank 2	M.G.E. van Harten-Fransen	47
Vrooger	Wim Kiewik	49
Nogmaals "Een timmermansinventaris"	M.G.E. van Harten-Fransen	50
Uit de familiekroniek Woolderink 8	H.A.M. Woolderink	52
Ooit gesloopt 15	J.B.F. Leuverink	54
Borne in de jaren twintig 7	Chroniqueur	55
Over "oale Boornsen" 2	R. van Goethem	56
Reisje Montferland en Elten	F.J. van Capelleveen	61
Van de bestuurstafl	Bestuur	63

Herkomst illustraties:

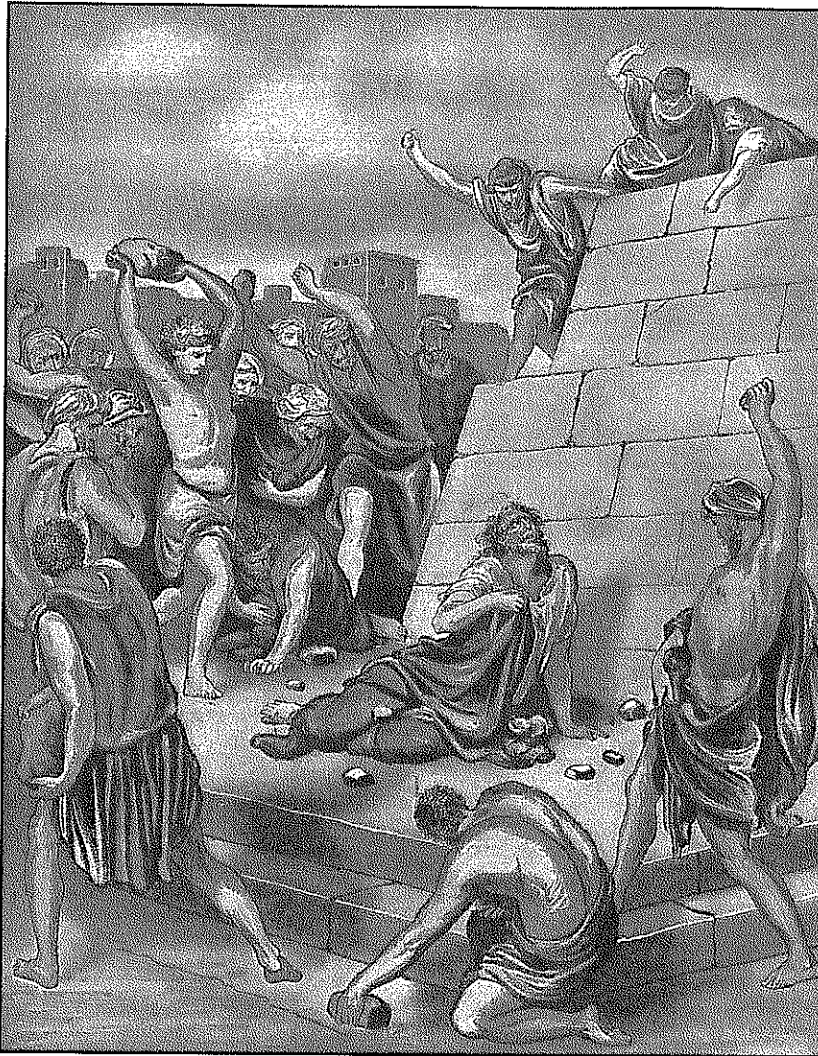
Ansichtkaart: 55;61(boven)
Collectie F.J. van Capelleveen, Borne: 33;35;36;39;42;43(boven);46;47;49;57;61(onder);62;63
Cate, J.H. ten, Wierden:44;45
Gem.Archief Borne, coll. G.P.ter Braak: 56
Grootenboer, J.J., Borne: 60
Gustave Doré: 34
Harten-Fransen, Mw. M.G.E. van, Borne: 48
Hodes, A.J.M., Almelo: 46
Katholieke Encyclopedie 1936, dl. 15, p 42: 59
Leuverink, J.B.F., Borne: 40;54
Mars, F.J., Borne: 43(onder)
Stiftskerk Elten: 62(onder)
Woolderink, H.A.M., Borne: 41

ONZE OUDE STEPHANUSKERK NADER BEKEKEN 13

De verdwenen altaren

Het verhaal van deze keer gaat niet over wat er allemaal wèl te zien is in de oude Stephanuskerk, maar over wat uit de kerk is verdwenen. Daarvoor is een goede reden: Op 12 februari 1998 was het n.l. precies 400 jaar geleden dat de altaren uit de kerk moesten verdwijnen. Er waren destijds drie altaren opgesteld en wel voor: 1. Stephanus, 2. Nicolaas en 3. Maria. In deze aflevering willen wij de betekenis van deze drie heiligen voor het gewone kerkvolk van weleer eens nader bekijken.

Het hoofdaltaar in de kerk was gewijd aan, hoe kan het ook anders, de heilige Stephanus. Dit altaar bevond zich op het koor. Stephanus, één van de eerste diakenen in de Christelijke gemeente van Jeruzalem (Hand. 6:7-8), zou zich tegen de Joodse wet en de tempel hebben gekeerd. Daarom werd hij voor het Sanhedrin gebracht en daarna gestenigd. Hij werd hierdoor de eerste Christelijke martelaar. Sedert de vierde eeuw werd zijn feestdag op 26 december gevierd. In 416 zijn relieken teruggevonden te Kaphar Gamala, bij Jeruzalem. Toen werd een tweede feestdag ingevoerd en wel op 3 augustus. In de volksdevotie werd hij patroon van de paarden. Dit was omdat in augustus omritten over de akkers werden gemaakt ter bevordering van de vruchtbaarheid.

De steniging van de later heilig verklaarde Stephanus, naamgever van de oude kerk.

Een van de beide zij-altaren was gewijd aan de heilige (St.) Nicolaas. Van deze ons zo bekende en nabije heilige, ontbreken betrouwbare historische gegevens. Hij zou in het begin van de vierde eeuw bisschop van Mira in Lycië zijn geweest. De kern van de legende, die van Griekse oorsprong is, wordt gevormd door de verhalen over de redding van drie onschuldig ter dood veroordeelde schipbreukelingen. Een andere legende verhaalt over drie arme meisjes waaraan hij in het geheim geld gaf zodat ze konden trouwen. Ook zou hij drie kinderen, die tijdens een hongersnood waren omgebracht, weer ten leven hebben gewekt. Zo werd hij de heilige van *de onverhoopte goede gaven*. Nicolaas werd schutpatroon van o.a. scholieren, kinderen, schippers, gevangenen, bakkers, kooplieden, apothekers en juristen. De lijst van Nicolaas is nog niet com-

pleet; want ook steden (b.v. Amsterdam) en landen (b.v. Rusland) kozen hem als patroon.

Het andere zij-altaar was gewijd aan Maria, de moeder van Jezus. In de R.K. kerk heeft zich geleidelijk aan de Maria-devotie ontwikkeld, die geheel los stond van de oorspronkelijke leer van de kerk. De Maria-dogma's werden geformuleerd als persoonlijke voorrechten van Maria; n.l. haar maagdelijkheid, heiligheid, onbevleete ontvangenis en ten hemel opneming. In de R.K. geloofsbrieven wordt zij benaderd als medeverlosseres en middelares van alle genade. Tegen deze vertekening heeft de Reformatie haar felste geloofsprotest uitgesproken: "*Eén is de middelaar tussen God en de mensen: de mens Jezus Christus, die zich heeft gegeven als losprijs voor allen*" (I Tim. 2:5).

Tot zover een korte beschrijving van de drie heiligen, die in de Stephanuskerk hun eigen altaar hebben gehad. Waarom en wanneer die altaren zijn verdwenen vertel ik een volgende keer.

A.A. ten Kate.

SPEKZOLLEN

*"O, dierbaar plekje grond waar eens mijn wieg op stond....
...., U die mij woning bood en koesterde in Uw schoot..."*

Regels oet 'n oold vaderlaands leed, dee mij in de gedachen scheidt as ik an mien verhaal beginne. Mien geleefd stukske grond was "De Bieffel", nen zaandweg an 'n oetersten raand van 't doarp Boorn, en 't ennigste hoes dat doar an stun, mien ooldersshoes. A-j de weg oawerstökken zat ie in de boerschop Zenderen.

Boerenwagens trökken bie de weenterdag deepe spuurs in 'n drek van den stillen zaandweg. Mear in 't vuurjoar, as "gemeentewearken" 'n peerdepad har opheugd, lag de weg d'r wier glad en schier bie. Dee weg doar, was miene eerste "atletiekbaane". Hierop vosken ik de eerste joaren al wat 't halen kon. Noar miene oale leu zeaden, was ik "nen laten looper", wus ik met 15 moand nog nich da-k bene har. Wal kon ik roazendrap duur 't hoes kommen. Eén been oonder 't gat, in ne soort "hordenzit", en 'k kwam woar as ik wean wol.

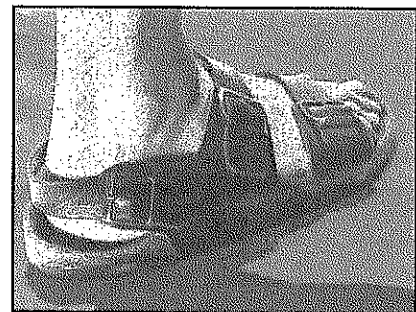
Mijn eerste "atletiekbaane".

Aamperan ha-k de tied van kroepen achter mij, of doar gung 't hen. Nich gewoon heanig an, nee voort met völ tempo. Sedert dee tied gung noagenog alns in 'n draf. Dagduur leup ik in kloomp, ie wussen nich aans. 't Was goodkoop en good vuur de veute. 'k Zal 'n joar of view, zes wean ewes, doen d'r vuur 'n zundag sandalen an laand kwammen. Lekker verende dinge met crêmekluurige "spekzollen". Zee weugen noagenog niks; dat was 't! Dee spekzollen stunnen, as 't knip en wier knip, an 't begin van miene leefebriëj vuur atletieksport. Toch zeker één moal op 'n dag, kwammen dee sandalen vuur 'n droad.

Effen wier veulen hoo lekker dee dinge leupen. Trainen doar ha-j vanzölf nog nooit van eheurd, loat stoon da-j nen wedstried harme zeen. Mear d'r stak wat in oe, dat weten wol of 't nog hadder kon. En dat kon, veun ik; de zaken stunnen d'r good vuur. Völ tied, nen mooien zaandweg en Dientje ten Hove, oonze noodnoabervrouw, dee met nen witten zakdoek 't startsinjaal gaf. De tied wödden biejhoolen met nen knots van nen wekker. 't Gung aaltied in 16 seconden.

Mangs, a-k protesteerden, gung d'r iets of. Wis um mij 't begrip te geewen dat 't d'r wal in zat. Oawen "coach" geleuwen ie vuur de volle 100 %, en zolange 't lekker leup, maken ie oe nich naa. Joa, 'k har 't troffen da-k hier joonk was wödden. In Boorn zollen vaste nog wal meer jongs wean die, as ik later groot was, ok wille an hardlopen harren. Doew mö-k 't al inzeen hebben.

Op 'n doer in oew eentje (tegen de wekkertied) lopen, zol gin staand können hoolen. Stel oe toch ees vuur da-j in Tubbigen wonnen. 'k Wus nich woar Tubbigen lag, mear doar, dach ik, heult de weerld op. Doar könt de boerenjongs niks aans as met kloompenzaand en kippenköttel spöllen. In zo'n oeteande zol 't hardlopen wal nooit oetveunen wödden. Nee, met Boorn ha-k 't fienoalweg tröffen...

Dat der meer van zukke "jongs met spekzollen" mossen rondlopen, dat stun vuur mij wal vaste. Onmeunig vaake bint in miene jonge joaren dee trainingen herhaald en noar latere joaren bleek, 't lopen gung mij good af (allenig 's nachts koon-k miene beloagers mangs nich kwiet wödden).

Mear doar is met de tied ok veraandering in kömnen. De weerld wödden roemer en greanzen wödden verleg. 'k Sleute mij an bie de jongs en wichter woarvan ik aaltied al dach har dat ze mossen bestoon. Met de joaren veraanderden "De spekzollen" de neudige moalen van moat, soort en model. 'n "Coach met zakdoek en wekker", verdwienen ok stilkes oet 't trainingspetroon. Met miene sportloopbaane is 't al good kömnen; joa, meer as. Allenig, ik vroage mij of: "Den wekker, har den wal eens nen secondenwiezer?"

J. Kwast.

Wel het spek verdeent, krig het nich aait

DE SLAG BIJ DE DOGGERSBANK

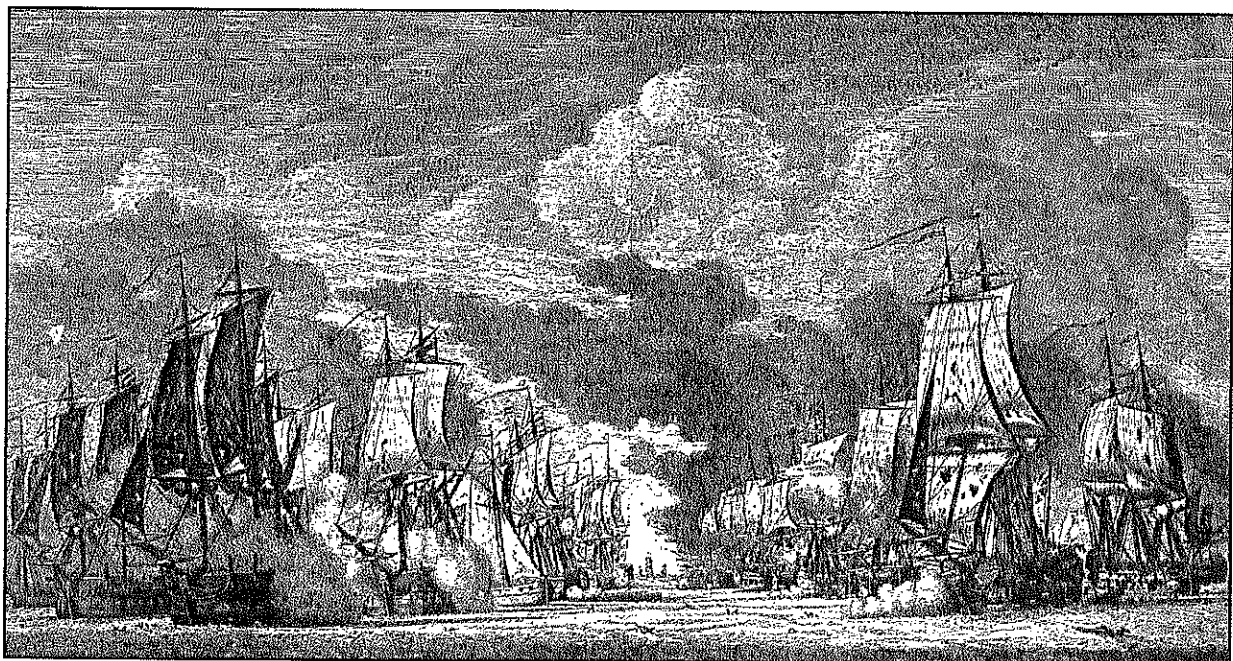
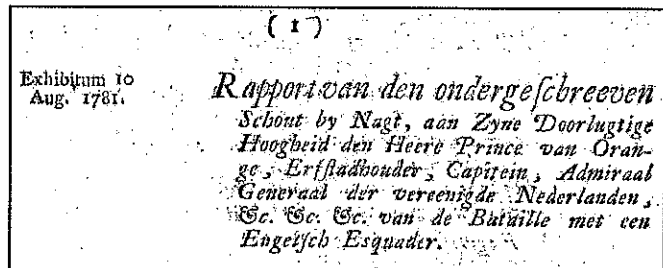
Naar aanleiding van onze belofte gedaan op pagina 14 van BOORN en BOERSCHOP jrg. 12, no. 2 van maart 2002, volgt hier de kern van het verhaal van boven bedoelde slag waarbij de vader (Anthonie) van de later zo bekende Bornse dokter Jan Bernard Schoemaker als scheepsarts betrokken was. De gegevens zijn genomen uit het rapport dat schout-bij-nacht J.A. Zoutman over deze slag in augustus 1781 opstelde. Dat verslag bevindt zich in het Rijksarchief te Den Haag.

Inleiding

In de tijd waarover het verslag handelt woedde de 4^e Engelse oorlog. Dat was een oorlog verband houdende met de Amerikaanse vrijheidsoorlog en het streven van de Engelsen om aan de "rebellen" in Amerika geen materiele steun te verlenen (ook niet door andere naties). Daarom werd o.a. de vloot van Nederlandse koopvaardij schepen regelmatig door de Engelse marine belaagd en werden Nederlandse schepen ingepikt. Dit was dan ook de reden dat Nederlandse handelsschepen daarna door oorlogsschepen werden begeleid. Zo gebeurde dat ook op de bewuste 5^e augustus 1781.

De slag

Het rapport begint met de waarneming van een groot aantal vreemde schepen in het N.N.O. terwijl het Nederlandse konvooi op de Noordzee vaart. *Om seefven uren toonden de gemelde Oorlogsschepen haare Engelsche Vlagge*, zo staat in het rapport. Zoutman nam zijn maatregelen en bracht zijn oorlogsschepen in linie terwijl de koopvaardij schepen naar de achtergrond gedirigeerd werden. De Engelsen vielen aan met 8 schepen met ieder 60, 70 of 90 stukken geschut en één van 40 stukken. De Nederlandse schepen waren de Erfprins, de Admiraal Generaal, de Argo, de Batavier, de Admiraal de Ruyter, de Admiraal Piet Hein en de Holland. Ze werden fors beschoten, maar schoten natuurlijk intensief terug. Rond 12 uur was de zaak zo ontregeld dat men afhield om even op adem te komen en de opgelopen schades op te nemen en zo mogelijk te herstellen.

De slag bij de Doggersbank in het heetst van de strijd...

Ook de Engelsen hadden flinke schade opgelopen en trokken zich in noordelijke richting terug. Vooral hun admiraalsschip had het erg te verduren gehad. Zoutman gaf de handelsschepen de opdracht om onder begeleiding van de fregatten Medemblik en Venus te ontvluchten. De schade aan de oorlogsschepen bleek zeer groot en er waren veel doden en gewonden. De schepen waren eigenlijk niet meer geschikt om verder mee te vechten. Verschillende schepen konden niet meer zelf manoeuvreren en moesten worden gesleept of opgeduwd. Verschillende hadden treffers onder de waterlijn moeten incasseren. Kortom, het was een trieste bedoening. Maar gelukkig waren ook de Engelsen zwaar gehavend, zodat de slag hiermee ten einde bleek. We kunnen dus stellen dat de slag onbeslist geëindigd is, hoewel er in Nederland veel optimistischer over werd geoordeeld. Zoutman schrijft dan ook als toevoeging aan het einde van zijn verslag: *Nota. Op alle de schepen hebben Officieren en het Volk een onophoudelyke couragie betoont en als Leeuwen gevogten, zoo wel als op myn eigen schip, daar ten alleruitersten content van ben geweest, in zoo ver tot nog toe ben geïnformeert.*

Het verslag zelf eindigt hij met: *De Admiraal de Ruyter heeft veele Gequetsten en Dooden, en is zoo wel als alle de Schepen aan Romp, Rondhouten, Loopend en staand Wand beschaadigt, zoo dat hoope de geleegentheid ons zal begunstigen onder Gods zeegen een Haven van de Republicq te kunnen bereiken. Zende deeze af met den Heere Capitein Grave van Welderen, die Uwe Doorlugtige Hoogheid in Persoon ampelder van alles rapport zal kunnen doen. Ik hebbe de eere my in de hooge gunstige protectie van Uwe Doorlugtige Hoogheid aan te beveelen, terwyl met eerbied de eere hebbe my te mogen noemen.*

*Doorlugtige Hooggebooren Vorst en Heer,
Onder stond,*

*Uwe Doorlugtige Hoogheids
Onderdanige en gehoorsaa-
me Dienaar.*

*Geteekent,
J.A. Zoutman.*

In de marge: *In 's Lands Schip den Admiraal de Ruyter, zeilende in de Noorzee den 7 Aygusty 1781, Kykduyn Z. ten O. 18 mylen van ons.*

Zo blijkt, dat wat men ons vroeger over deze slag op school voorhield, minder glorieus te zijn dan de indruk die wij er toen van kregen.

J.B.F. Leuwerink.

Wel in de asche reurt kan glood verwachtten

ZO WAS 'T, ZO IS 'T

De "Potkaamp" of kosterij is van oorsprong een woning uit 1864 die in de 1929 is verbouwd tot kosterwoning met daarachter een vergaderlokaal. Tot voor enkele jaren werd de woning bewoond door koster De Graaf en zijn vrouw. Nadat deze waren vertrokken, werden plannen gesmeed om de "vergaderzaal" te moderniseren. Daarbij is het gehele complex flink onderhanden genomen en zo ontstond het multifunctionele gebouw dat dit jaar feestelijk geopend werd. Op de zolder is ruimte vrijgemaakt voor het archief. De nieuwe aanbouw is prachtig in een gepaste stijl toegevoegd .

NOGMAALS "OVER OALE BOORNSSEN 1"

In het artikel van R. van Goethem in het maartnummer van dit blad, wordt twee keer de naam Stoelers of Stoolhuis genoemd. De eerste keer wordt verhaald over Joanna Maria Stoelers, die rond 1830 gehuwd was met Jan Wegter; de tweede keer over haar buurmeisje Hermengilde Kuipers, die gehuwd was met Antonius Henricus Schoemaker, de eerste dokter van Borne. Beide (jonge)dames kwamen volgens de auteur uit het Stoolhuis of Stokershuis, dat gelegen was aan de Zenderense Es. Dit laatste nu is bezijden de waarheid, al zal Hermengilde Kuipers wel geregeld in het Stoolhuis zijn geweest. Een oom en tante woonden daar, maar niet zijzelf. Daarbij verschilden zij en Joanna Maria Stoelers aanzienlijk in leeftijd. Opmerkelijk is tenslotte dat haar oom en tante wel Stoelers als achternaam hadden, maar dat zij geen familie waren van Joanna Maria Stoelers, ofschoon beide families in het Stoolhuis of Stoelershuis woonden.

A.H. Schoemaker

Hoe zat het dan wel?

Hermengilde Kuiper of Kuipers werd ook wel Hermina (Kuiper) genoemd. Zij huwde in 1798 met A.H. Schoemaker; het echtpaar kreeg 6 kinderen. Hun oudste zoon, Joannes Bernardus Schoemaker, volgde zijn vader als dokter te Borne op. Het reeds vaak genoemde dagboek is van deze J.B. Schoemaker.

Hermina Kuiper was de dochter van Joannes Kuiper en een zekere Fenne Stoel. Hermina had nog drie zusjes, zijzelf was de tweede in de rij kinderen. Fenne Stoel was de dochter van Hermen Stoel en Fenne Reiners, die in het kerkdorp Borne woonden. In 1810 leefde te Borne nog de laatste mannelijke nazaat van deze Hermen Stoel, de verwalter-richter Hermen Stoel.

Joannes Kuiper kwam van de "Kupersboer", ook wel de "Broekkuiper" geheten, een boerderij vlakbij het Weleveld en ook daartoe behorend. Voor hem was daar te weinig ruimte nadat zijn oudste broer Albert de boerderij had overgenomen. Daarbij moest ook nog een plaats ingeruimd worden voor Maria, de jongste zus, die als klopje op de boerderij bleef wonen. Albert en Joannes waren zonen van Gerardus Kuiper of Kuper en Margaretha Soppen of 't Sopper, ook wel Wessels geheten. Joannes en Margaretha waren in 1723 getrouwd. In 1675 woonde op de Kupersboer Nijhaves Cuypers Weduwe. Of deze weduwe de moeder of oma is geweest van Gerrit Kuiper of Kuper, weten we niet.

Vermeldenswaard is wel dat nazaten van Albert Kuiper rond 1980 nog steeds op de voorvaderlijke plek bij het Weleveld woonden. Maria Kuiper, de oudste achterkleindochter van Albert, trok na haar huwelijk met Lambert Hofmeyer opnieuw naar de plek bij het Weleveld. Uit haar werd Antonius Hofmeyer geboren die trouwde met G.J. Mensink. Uit dit echtpaar werd o.a. Susanna Hofmeyer geboren, die na huwelijk met Jan Hendrik Bruggink het erf in de familie Bruggink bracht, welke familie er eind 1980 nog in woonde. Opmerkelijk is ook dat de opa en vader van Maria Kuiper via het erve Bartelink in Borne en vervolgens op het erve Obbenkotte in Volthe waren gekomen, eerst als pachter en later als eigenaren, maar Maria trok na haar huwelijk weer op het voorvaderlijk erf. Vanuit het Obbenkotte trok ook een nazaat naar het Damhuis in Denekamp. Hennie Kuiper, de welbekende wielrenner, is een rechtstreekse zoon van deze tak Kuiper.

Voor een jongere broer van Albert Kuiper en derde zoon van Gerardus Kuiper, Willem, was er eveneens geen plaats (genoeg) op de Kuipersboerderij. Willem betrok na zijn huwelijk het Stolorshuis, waarschijnlijk in 1764. In dat jaar trouwde hij met Gertrudis Stolors, een dochter van Gerard Stool en Maria Lette, die het ene gedeelte van het Stolorshoes bewoonden en het land bewerkten.

Het andere deel, van het Stolorshoes en het land, werd bewoond en bewerkt door Albert Velthuis, later Stoelers geheten, en Berendina ter Brugge. De genoemde Joanna Maria Stoelers, die met Joannes Wegter trouwde, stamt van dit echtpaar af. Misschien zijn beide families in het Stolorshuis oorspronkelijk familie van elkaar geweest, maar in de jaren rond 1810 ontkende men expliciet iedere familieband. Mogelijk is ook dat het huis eenzelfde familienaam aan verschillende geslachten heeft gegeven (hetgeen wel vaker voorkwam; redactie). Beide gedeelten waren, voor wat betreft bouw- en akkerland ongeveer even groot ¹⁾.

Het echtpaar Willem Kuiper-Gertudis Stolors, kreeg o.a. een zoon Antonius wiens kinderen in het doopboek van de St. Stephanusparochie soms Kuipers, soms Stoelers, maar ook als Kuiper vulgo Stoelers worden genoemd. In 1812 is het deze Antonius die de achternaam Stoelers aanneemt. Waarom hij zich geen Stolors heeft genoemd, zal altijd wel een raadsel blijven. Antonius heeft welbewust gekozen voor de naam Stoelers, getuige zijn handtekening in 1912:

Antonius Kuipers

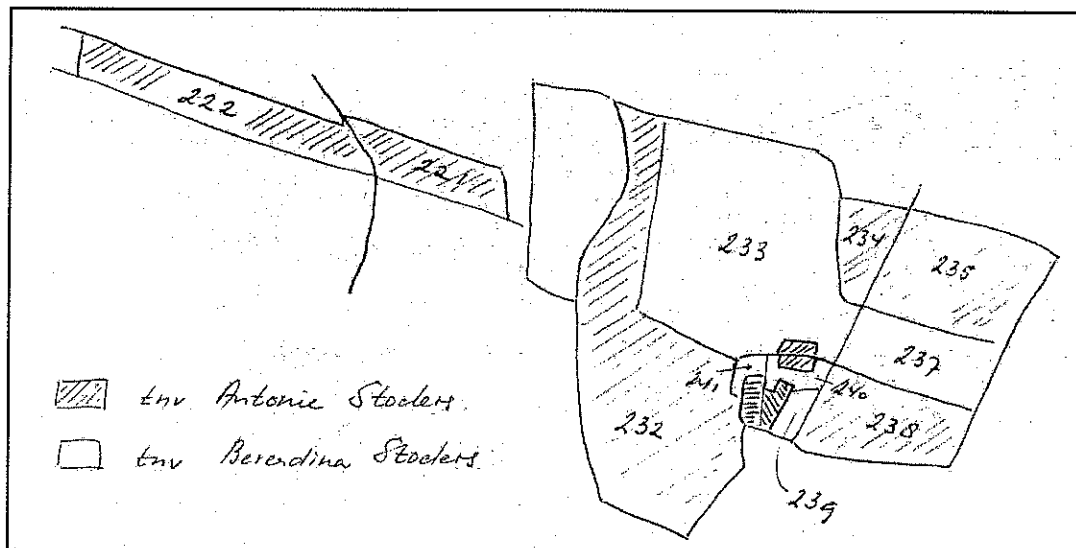
1811

A. Stoelers

1815

Een zusje van
deze

Antonius was klopje en woonde ook op het Stolorshuis. J. Grootenboer memoreert haar in zijn boekje "Klopjes te Borne": Aldus trad zij in de voetsporen van haar tante, het klopje op de Kuipersboerderij.

Kadastrale situatie rond 1832 ¹⁾

De nakomelingen van Antonius Stoelers trekken eind 19^e eeuw allemaal het dorp Borne in of verder weg, naar Hilversum. Via deze laatste tak kan men nog mensen met de naam Stoelers in Amsterdam tegen komen.

Het Stoelershuis bleef bewoond door louter nakomelingen van het echtpaar Velthuis-Stoelers, uiteindelijk de familie Nijhof. Deze trok tenslotte naar een nieuw onderkomen op de grens van Hertme en Tubbergen. Het Stoelershuis kwam aan het Oonk. Bij afbraak kwam nog een oude keukenvloer van keitjes te voorschijn met het jaartal 1764. Eén van de eerste daden van de (in 1784 nog kersverse) echtgenoot Willem Kuiper?

Mocht iemand meer willen weten over de familie Stoelers in vroegere jaren, dan kan men contact opnemen met C.J.A. Stoelers, tel. 0541 51 65 68.

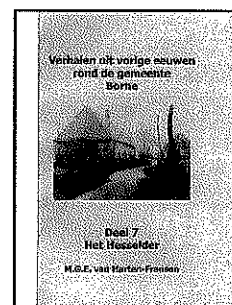
¹⁾ De tekening werd aangereikt door H.A.M. Woolderink, die ook menige koopakte, de familie Stoelers betreffende, uit de archieven wist op te diepen.

C.J.A. Stoelers.

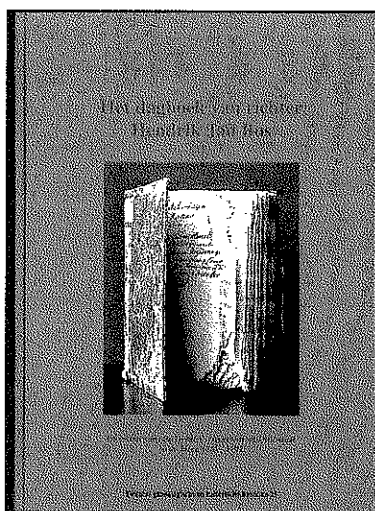

NIEUWS

In de serie "Verhalen uit de vorige eeuwen rond de gemeente Borne", van de hand van Mw. M.G.E. van Harten-Fransen, verschenen de deeltjes 6 en 7 respectievelijk handelend over **De Welevelderes** en **Het Hesselder**. De opzet en bronvermelding is gelijk aan die welke bij de vorige deeltjes werd gevolgd. De inhoud geeft weer een veelheid van gegevens die om ze te kunnen plaatsen enige studie vereisen. Goed echter dat de gegevens worden vastgelegd zodat ze niet verloren gaan. De beide boekjes zijn in de boekhandel en bij de auteur verkrijgbaar voor € 3,45 per stuk

Als deel 25 in de serie Twentse genealogische en historische bronnen werd op 22 maart j.l. de uitgave **Het dagboek van richter Hendrik Jan Bos** aangeboden. Het blijkt een bijzonder boek van een zeer actief man met veel invloed op het Twente van zijn tijd. Hendrik Jan Bos werd waarschijnlijk in Borne geboren en was de oudste zoon van de hier werkzame onderwijzer Adam Bos. Hendrik Jan schopte het tot verwalter-landrentmeester. Dit is gezien zijn toch eenvoudige afkomst zeer uitzonderlijk te noemen. Hij had naast deze baan nog tal van andere functies en verkeerde met de "groten" van zijn tijd. Zo was hij o.a. in de jaren 1750-1770 markerichter van de Bornse marken. Bijna alles wat hij deed werd opgeschreven. Daardoor beschikken we, naast andere bronnen van hem, over een bundel reisverslagen (korte aantekeningen) over de jaren 1736 tot 1792 waaraan echter enkele jaren ontbreken. Uit de verslagen blijkt dat hij zeer veel onderweg geweest moet zijn en daarbij ook vaak Borne aangedaan heeft, waar o.a. zijn ouders woonden. De totaal getranscribeerde tekst met enkele daaraan voorafgaande en veel informatie bevattende hoofdstukken, zijn een welkome aanvulling op de kennis over H.J. Bos en de periode waarin hij leefde. De Stichting Genealogische Werkgroep Twente te Enschede heeft hiermee een prachtig tijdsbeeld toegankelijk gemaakt voor de historicus. Het boek is bij de stichting en in de boekhandel te koop voor € 26,50.

Redactie.

MONUMENT 16

Deze keer gaan we naar Hertme, waarover Oud Prins Johnny 1ste van de Carnavalsvereniging "De Kolkhui" in "D'n Melbuulnse Sufferd" van 2002 schreef: *Hettum o Hettum wie holt zo van oe. Klèn plaetske tuss'n Boorn en Soasel. Midden in het groen.* En inderdaad het is een dorpje om je hart aan te verliezen. Het centrum wordt gedomineerd door de in 1903, in neo-gotische stijl op De Kolk gebouwde R.K. St. Stephanuskerk, naar ontwerp van de bekende architect Wolter ter Riele. De naam De Kolk gaat terug op de gelijknamige boerderij die hier eens heeft gestaan.

Naast deze kerk staat de oude met riet gedekte pastorie, helaas thans niet meer als zodanig in gebruik. Het gebouw is al vrij oud, al had het vroeger duidelijk een ander uiterlijk. Rond 1715 bouwt pastoor Stephanus Meijer n.l. op De Kolk zijn kerkhuis met woning. Het is dit kerkhuis dat er, zij het na flinke verbouwingen, ook nu nog staat. Oorspronkelijk woonde de pastoor in het zuidelijke gedeelte van het gebouw. Het grootste gedeelte werd toen ingenomen door de kapel. Het heette bij deze bouw, dat *eene kamer werd ingericht als kapel*. Maar toch blijkt de kapel het grootste deel van het gebouw te beslaan. Architect F.J. Mars maakte van die situatie een fraaie impressie die we hier bij de huidige toestand naast elkaar laten zien. We hopen dat deze fraaie opstal nog vele jaren de kern van Hertme mag sieren.

Het nije verdrif het oalde

HET CARMELIETESSENKLOOSTER TE ZENDEREN

Voor velen van ons is het Carmelietessenklooster te Zenderen niet veel meer dan een gebouw aan een zijweg aan de zuidkant van de weg Borne – Zenderen even voor het dorp Zenderen. Wie er wonen en wat er zich binnen afspeelt of heeft afgespeeld is meestal onduidelijk. Ja, men weet dat er zich vrouwelijke religieuzen bevinden, maar over hun doen en laten kan men meestal niet veel meer dan gissen.

Het Carmelietessenklooster van buiten.

Nadat op 1 mei 1888 de eerste steen van het klooster werd gelegd, betrokken 12 *Zusters van Onze Lieve Vrouwe van den Berg Carmel* vanuit het Moederklooster Elsendaal te Boxmeer op 22 mei 1889 het gloednieuwe kloostergebouw in Zenderen. Op 31 mei daaraan volgend werd de Kruisweg in de Kapel ingewijd.

Het leven van de zusters heeft zich jaren lang voltrokken in een besloten gemeenschap van het geheel ommuurde klooster. Contacten met “de buitenwereld” waren er weinig, behalve dan met enige zusters van andere congregaties en ordes. De regels der Carmelietessen waren vrij streng en men leefde ingetogen en hard werkend volgens een vast dagritme in dienst van de Heer. Zeker in de eerste vijftig jaren was de blik op de wereld zeer beperkt. Pas in latere jaren werden de regels iets minder streng en kreeg men wat meer kijk op wat er zich in de rest van de wereld afspeelde. Ook werd buiten het klooster meer bekend over wat men zoal deed en later kon zelfs door leken de mis in de kapel worden meegevierd.

Van veel van de dagelijkse dingen die in het jaar 1976 in het klooster plaatsvonden heeft de heer Ten Cate uit Wierden, van wie een familielid in het klooster verbleef, een dag op de gevoelige plaat vastgelegd. Op 7 augustus van dat jaar heeft deze fotograaf vrijwel alle bedrijvigheid en feiten voor ons gefotografeerd. Behalve de gebouwen aan de buitenkant,

heeft hij foto's gemaakt van het interieur maar vooral ook van de bezigheden van de zusters. Ook de tuin en de begraafplaats in de tuin van het klooster kwamen daarbij aan bod. De 221 foto's zijn door één der zusters, met kalligrafische letters, voorzien van bijschriften. Zodoende ontstond een fraai document, een momentopname, van het klooster. Er zijn slechts twee exemplaren van dit boek gemaakt.

Het interieur van de Kapel tot 1969.

Eén exemplaar was bestemd voor de zusters, de tweede voor de fotograaf. Het is daarom reden tot veel blijheid, dat de heer Ten Cate, op leeftijd gekomen zijnde, heeft besloten een goede bestemming voor deze prachtige fotodocumentatie te zoeken. Hij heeft dit unieke werk geschonken aan onze vereniging, de Heemkundevereniging Bussemakerhuis te Borne, zodat de inhoud gebruikt kan worden voor historische publicaties. Wij zijn hem als vereniging daarvoor zeer veel dank verschuldigd. Naast enkele foto's uit het boek nemen we in dit artikel de tekst over van het stichtingsbesluit uit 1888.

Redactie.

***Besluit en maatregelen genomen
in het klooster Elsendaal, Boxmeer
tot het oprichten van een nieuw Carmelietessenklooster
toe te wijden aan den Heiligen Geest.***

Toen tijdens het prioraat van de Eerw. Mater Seraphina Beckers in het klooster Elsendaal te Boxmeer, deze met de Eerw. Moeder Suppriorin Stanislas Broekman en de Clavieren: Moeder Gabriël Teurlings, Soeur Scholastica de Wit en Soeur Euphrosina van Cleve had goed en dienstig gedacht, onder bescherming van den H. Joseph, eene nieuwe fundatie te stichten ommede het personeel van Elsendaal voltallig was; en de zusters Vocalen daartoe bij geheime stemming haar content gegeven hadden, werd op aanraden van den Hoog Eerw. Pater Bonaventura van der Velden, destijds Provinciaal onzer Duitsch - Hollandsche Provincie en Zijnen Assistent, den Zeer Eerw. Pater Celesphorus Kroonen, Zenderen (onder de gemeente Borne) uitgekozen als de plaats blijkbaar het beste geschikt voor eene nieuwe stichting, onder anderen vooral omdat dáár bij aanwezigheid van een Carmelietenklooster behoorende tot onze Provincie, de Nonnen zouden kunnen bediend worden door eenen Biechtvader die in genoemd Patersklooster zou kunnen blijven inwonen.

Alzoo in Elsendaal tot het oprichten eener fundatie te Zenderen definitief besloten, het noodige verlof van het Venerabile Definitorium en zoomede de goedkeuring van Rome en van den Aartsbisschop van Utrecht aangevraagd en verkregen en aan de verdere vereischten behoorlijk voldaan zijnde, werd onmiddellijk overgegaan tot den

Aankoop van het Bouwterrein.

Aanvankelijk was daartoe uitgekozen en aangekocht een stuk grond liggende aan denzelfden kant van den publieken weg als het Patersklooster, in de richting van Almelo, doch op behoorlijken afstand van hetzelfde.

Daar echter de Aartsbisschop van Utrecht, Mhr. Mathias Suickers als zijn verlangen te kennen gaf dat het Nonnenklooster zoude gebouwd worden aan den overkant van dien weg, in schuine richting tegenover het Patersklooster, zoo werd het eerste stuk grond bij een gering verlies van de hand gedaan en van te Zenderen aangekocht een stuk land groot 1 hectare, 27 aren en 40 centiaren, gelegen aan den linker kant van den rijweg Borne - Almelo. De aankoop geschiedde voor de som van fl. 2.068, 46.

SMEDERIJ OONK TE BORNERBROEK

De smederij van Oonk in Bornerbroek heeft gestaan aan de Lohuisstraat, de weg naar Delden, aan de kant waar nu restaurant Hoitink is te vinden. Op de foto zien we, met de handen in de zij, de oude smid Oonk staan met rechts naast hem zijn vrouw Trui die een dochter was van Lesscher uit Bornerbroek. Verder naar rechts dochter Dien, met bezem, en nog verder naar rechts respectievelijk de jongetjes Wim en Jan. Aan de andere kant van smid Oonk staan zijn beide zonen, Berend, in overall, die ook smid was en Hendrik, die een eigen dorsmachine bezat waarmee hij zijn brood verdiende. Gezien de reclame die op de muur van het pand is geschilderd zal hij ook wel olie hebben verkocht. De foto stamt uit het einde van de jaren dertig zodat intussen hier ter plekke wel het een en ander veranderd is, zeker het dragen van klompen dat toen gemeengoed was...

A.J.M. Hodes.

Smidskeender bint voonken weand

BIER ALS VOLKSDRANK 2

We vervolgen het verhaal over bier met de beschrijving van de brouwerij van de Meijershof. Wijlen Gerard ten Voorde heeft inzage gehad in de brouwboeken die in 1770 zijn aangelegd door hofmeijer Georg Lucas Eenhuis. Eenhuis zou zeker wel 292 vaste klanten hebben gehad, zelfs tot ver in de omtrek. Daarbij waren o.a. pastoor Mulder, dominee Peters, schoolmeester Dorgelo, dokter Schoemaker en de heren van Weleveld. Men kende drie kwaliteiten bier, n.l. van fl. 7,00 per ton als beste bier, van fl. 6,00 per ton en 't stuiverbier van fl. 3,00 per ton.

We nemen een kleine greep uit die boeken:

<i>den 13 februari 1770 is de begraffenisse geweest van de Heer Dominee Sloot en gedronken 2 ton en 15 faane bier</i>	20 – 6 – 0
<i>dito ¼ ton in huis gehaalt</i>	1 – 10 – 0
<i>den 25 juli ¼ ton stuivers bier</i>	0 – 15 – 0
<i>den 19 augustus ¼ ton stuivers bier</i>	0 – 15 – 0
<i>den 24 januari 1777 op de begraffenis van Harmelis Sloot bij G. Meijlink aan huis gezonden 1½ ton bier</i>	9 – 0 – 0

N.B. 1 ton = ± 150 liter; 1 faane = 1 kan = 1 liter (Na het jaar 1800).

den 19 april 1774 de begraffenis Rolf Breuijl 3 tonnen en 5 faane bier.
den 1 april 1776 begraffenis van Steffen Klumpers en zijn huisvrouw Tegelink 39 fane bier en een ferdel (= ¼ deel) in huis gehaalt.
den 24 april begraffenis van Garijt Ensink zijn dochter, 't klopje, gedronken 1 ton en 9 faane en 1 kanne bier.
den 24 mei 1776 begraffenis van Hendrikus Doott zijn vrouw, 1 ton bier en 1½ oort jenever.
den 20 oktober begraffenis van Garijt Mollenbroek, 1 ton bier en 1 ferdel en nog 1 ferdel in huis gehaalt.
den 15 april 1775 Manus Mulder hier een meismaal (meis = als in mei) hadde gehaalt en gedronken een halve ton bier en drie kanne en een halve oort (dit laatste zal wel op jenever slaan).

De hofmeijer was ook leverancier van hop aan Van Wassenaer, de heer van Twickel en wel tegen 10 stuiver per pond. Hij leverde ook het bier dat gedronken werd op de marke vergaderingen. Uit het voorgaande overzicht kunnen we opmaken dat er op een begrafenis veel bier gedronken werd.

De Meijershof.

Tijdens een gesprek met de toen 94-jarige Gerard Rientjes, kwam de brouwerij ter sprake. Hij vertelde dat de brouwerij op de Meijershof door zijn vader was afgebroken en dat er tot dan een moutkelder in zat.

Tot slot de bierbrouwerij van Meijling in "De Keizerskroon". De eerste ons bekende brouwer hier was Herman Meijling, 1696-1773. Hij was gehuwd met Hendrika Lippinkhof. Zij was de dochter van brouwer Lippinkhof die hier al eerder een brouwerij begonnen was. Deze is voortgezet door Herman Meijling. Vooruitstrevend was men wel en er werd in 1879 in Hengelo, samen met dhr. Bartelink een door stoom aangedreven brouwerij gebouwd aan de Parallelweg 55. Na de oorlog 1914-1918, nadat Bartelink zich door Meijling had laten uitkopen, is de brouwerij voortgezet door drie broers Meijling. Dat waren Gerhard Meijling, Herman Meijling en Albert Meijling. De laatste voelde zich het meest aangetrokken tot het werk in het laboratorium. Later, in 1974, is het bedrijf overgenomen door de Belgische firma Stella Artois. Ook toen nog stond er een Meijling aan het hoofd van de fabriek die was uitgegroeid tot een personeelsbestand van 280 mensen.

A.C. Meijling.

De heer Albert Meijling vertelde mij over mijn grootvader en over de grondstoffen voor bier. Die grondstoffen waren mout (= gekiemde en daarna geroosterde gerst), hop, gist en water. Het proces verliep als volgt: De gemalen mout werd met water en hop vermengd. De pap werd versuikerd, gezeefd en er werd gist toegevoegd. Bij de dan volgende gisting vormden zich alcohol en koolzuur. Dit "jongbier" liet men dan 3 maanden rijpen. Er waren verschillen tussen het proces vroeger en dat van latere jaren:

Vroeger

Men gebruikte gerst uit de streek.

De hop werd geplukt in de omgeving van Borne*

Gist werd door mijn grootvader direct uit de natuur gehaald, de z.g. wilde gist.

Na het gistingsproces zette de gist zich aan het oppervlak van de vloeistof af, de z.g. "bovengisting".

Later

Later ook, maar het werd aangevuld met gerst uit Zeeland en Groningen.

De hop werd geïmporteerd uit Duitsland en Engeland uit speciale kwekerijen.

Later werd de z.g. cultuurgist gebruikt die speciaal werd gekweekt. De Beierse methode heet "ondergisting". De gist zet zich af op de bodem van de kuip.

* Tegen kermistijd werd door de Bornse jongens hop geplukt voor de brouwerij van Meijling. Daarvoor kregen de jongens het z.g. "kermisgeld".

De ondergisting gaf een bier met een grote houdbaarheid, terwijl het bovengistingsproces bier gaf dat in stenen kruiken werd getapt en vaak min of meer troebel was en direct gedronken moest worden. Dit werd dan ook in "De Keizerskroon" en naaste omgeving gedaan. De

brouwerij van de familie Meijling aan de markt te Borne bevond zich in een gebouw achter het hotel. De brouwerij is indertijd, na de verplaatsing naar Hengelo, uitgegroeid tot de bekende brouwerij van Hengelo's Bier. Ook deze brouwerij is intussen opgeheven. Op 2 februari 1988 werd aan het personeel meegedeeld dat de brouwerij voorgoed gesloten zou worden. Maar ondanks dat, bier is nog steeds een geliefde drank!!

M.G.E. van Harten-Fransen.

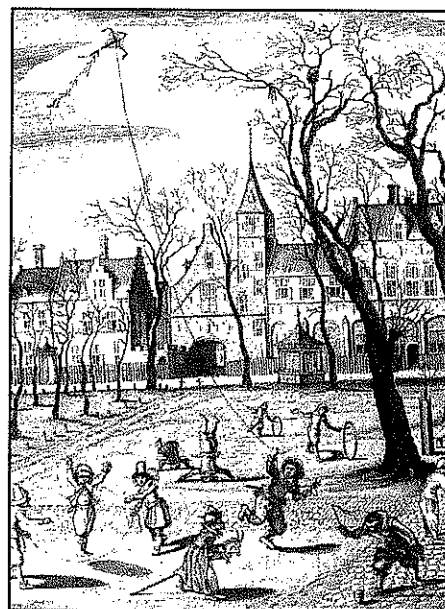

Bronnen:

1. Markeboek van Senderen vanaf 1595.
2. Protocollen van het Gericht Borne.
3. Archief van wijlen Gerard ten Voorde.
4. Vuurstedenregister van 1675.
5. Archief gemeente Borne.
6. Archief Morsel.
7. Reglement v.d. Staten van Over-IJssel, blz. 122.
8. J.W.F. van Harten. De voormalige instellingen van Weldadigheid te Oldenzaal.
9. Mededelingen van wijlen Albert Meijling.
10. Archief Weleveld van het Van Deinse Instituut te Enschede.

Vrooger

Wat hadd'n wie vrooger toch 'n lol
'n stökske, 'n tówke en nen tol.
Wat hadd'n wie vrooger toch 'n pret
op zonn'n hoalt'n autopet.
Wat hadd'n wie vrooger toch plezeer
met nen hoepel oawer stroat, hen en weer.
Wat hadd'n wie vrooger toch vól te zing'n
met 'n stuk touw en dan meer spring'n.
Wat hadd'n wie vrooger, joawa, ok wal is verdreet
aj knikkers hadd'n verleur'n, zo ak zölm nog wa weet.
Wat hadd'n wie stried met 't hinkel'n op de stoep
'n oald schoonsmeerdeuske vol zaand, 't kriet en nen troep.
Al dee dinge en nog vól meer
't is jammer, mear zee wie dat wel weer?
Aln's geet oawer, geleuf dat meer van mie,
met dat spólgoed kriej ze d'r nich meer bie.
'n Skateboard, computers, TV en al dat soort spul
en dan dee JOP's met al't gedoo en flauwekul.
Wat hadd'n wie vrooger toch 'n schik
dat za'k oe vertell'n, meer wee bin ik?

Wim Kiewik.

NOGMAALS EEN TIMMERMANSINVENTARIS

Met betrekking tot het artikel van G.B.A. Nijhuis getiteld “Een timmermansinventaris van omstreeks 1760” in het maartnummer van dit blad, pag. 27 –31, worden door Mw. M.G.E. van Harten-Fransen enkele aanvullende opmerkingen gegeven:

1. Wie was Dirk Bruins? Hij was burgemeester van Almelo, textielkoopman en voogd van zoon Jan Hendrik Bruins verwekt bij Arnolda Catharina (Kaatje) Racer, gehuwd 25 aug. 1757.
2. Wie was Hermannes Mulder? Hij woonde destijds in de Almeloschestraat (thans Grotestraat), ongeveer op de hoek van de hedendaagse Von Bönninghausenstraat die er toen nog niet was. Naast Mulder woonde toen Steven Morsel ongeveer op de plaats waar nu de zaak is van Hospers. In 1784 woonde de familie Mulder – El(...) Chr(...) Lokamp op het terrein dat nu de Pellenhof heet, tegenover de werkplaats van Morselt aan de Brinkstraat. Voor de aankoop van dat huis had hij *fl.* 400,00 geleend.
3. In 1745 was Herman Helmich de hofmeijer. In 1771 was dit tijdelijk Gerh. Helmich en in 1776 Lucas Eenhuis.
4. Waar woonde Bernardus Helmich? Hij was gehuwd met de weduwe van Herman Rotgers, Margaretha de Ruitter. Bernard was timmerman en had zijn timmerwinkel op de plaats waar de weduwe van Gerrit Helmich woonde. Hier staat thans de Rabobank. Bernardus Hemmelder had dit huis met gaarde en een turfschip voor *fl.* 712,00 verkocht namens zijn moeder aan Bernardus Helmich, timmerman en winkelier, en wel op 12 mei 1761. Hij leende dit bedrag van Everwijn van den Berg met als onderpand huis, huisraad, mobiele goederen, timmergereedschappen en timmermateriaal. Op 30 oktober 1761 wordt zijn huis executoir gekocht voor *fl.* 737,00 door Everwijn van den Berg (zie pag. 28 van het artikel van Nijhuis).
5. Bernard Helmich gaat nu met zijn vrouw M. de Ruitter wonen in het huis van zijn schoonouders (Herman Rotgers en diens vrouw) in de Horst. Deze schoonouders overleden in 1765. Herman was een zoon van Rotger Rotgers die barbier – chirurgijn was. Op 5 –11-1767 koopt Bernard Helmich de woning in de Abraham ten Catestraat ongeveer op de hoek van de Horstweg. Hij leent daartoe *fl.* 600,00 van Berent Bavink te Almelo. Hij geeft als onderpand huis, huisraad en timmergereedschap. Op 20–6–1772 leent Berent nog eens *fl.* 1000,00 van Maria Hofmeijer o.a. voor verbetering van huis en hof door hem bewoond. Als onderpand geeft hij huisraad en gereedschappen; een lange lijst. Bernard was in 2^e echt gehuwd met Aleida Velthuis.
6. Maria Hofmeijer legt op 22–6–1777 panding op huis en gereedschap van Bernard Helmich voor *fl.* 112,00. J.W. Racer en J. Tak-Racer hebben nog een ondertekende obligatie aan de erfgenamen Elisabeth en Everwijn van den Berg die Helmich nog moet betalen. Bernard Helmich is na zijn vrouw overleden en wel op 19–4–1795. Hij liet een desolate boedel na...
7. Wie was Everwijn van den Berg? Hij woonde met zijn zuster Elisabeth in het huis van hun ouders (Charlus van den Berg en zijn vrouw Stokman), n.l. de Weme naast de Bijenkorf. Charlus van den Berg was predikant en overleed op 16–3–1742.
8. Zijn opvolger in dat jaar was ds. Jan Borchard Sloet, in 1^e echt gehuwd met Anna Cornelia van den Berg. Zij is kort daarna, in 1744, overleden waarna hij hertrouwde met Lucia Westerlo. In zijn tijd was de Weme in slechte toestand. Ds. Sloet besloot de woning met bakhuis en hof te kopen. Op 18–3–1762 werd hij, met nog een klein huisje op vicarigrond, eigenaar voor *fl.* 745,00. In 1792 zijn dit twee halve woningen. In 1803 werd de helft

verkocht aan dokter A.H. Schoemaker. Deze helft was voordien bewoond geweest door Jan Koekenberg.

9. Jan Koekenberg heeft op 18-2-1762 zijn helft verkocht aan Everwijn van den Berg, een maand voor diens dood. Jan Koekenberg en Aleida Lesgers verkochten toen voor *fl.* 280,00 enkele stukken land en voor *fl.* 297 en 5 stuivers aan huisraad en timmergereedschap. J.W. Racer gaf, namens de erfgenamen van Everwijn van den Berg, alle bezittingen van Van den Berg aan, evenals het door zijn zuster Elisabeth bewoonde huis, voor *fl.* 3000,00. De weduwe Sloet verkocht in 1771 het huis aan mr. J.W. Racer, juffr. El. van den Berg en de weduwe Tak-Racer.
10. Na de dood van Ch. Van den Berg (zie 7) kocht Everwijn op 29-9-1745 huis en hof voor *fl.* 800,00 en op 30-3-1759 het kleine huisje voor *fl.* 219,00. Deze huizen stonden op het terrein waar tot voor een aantal jaren het kantoor van notaris Kuhlmann stond (ongeveer op de plaats waar thans het pand van Reisbureau Rottink, annex VVV, staat). Het bedoelde oude huis is nog bewoond geweest door twee dames Van Cleeff, de hiegnteutekes. In 1748 woonde hier Everwijn van den Berg met zijn zuster Elisabeth met Johanna en Jan Willem Raatsche (Racer). De laatsten waren kinderen van Aleida van den Berg (overl. voor het jaar 1442) en Fr. Racer.

Tot slot: J.W. Racer was in 1760 gehuwd met Anna Wilhelmina Werndly.

Kaatje Racer huwde op 25-8-1757 met de 6 jaar jongere Derk Bruins, textielkoopman te Almelo.

Johanna Racer-Tak huwde op 12-1-1759 met Leonard Tak.

Veel ondernemers te Borne hebben gewerkt voor het Amsterdamse Handelshuis. Zij ontvingen garens tegen betaling, geïmporteerd uit Indië. In die tijd was er grote vraag naar bontgoed.

Bronnen: 1. Protocollen gericht Borne deel 1; 2. Grepen uit de historie van Borne; 3. Hofmeijers van Borne (zie 2); 4. Zie 1; 5. Zie 1, no. 1008; 6. Zie 1, no. 1233; 7., 8. en 9. zie 2; 10. Losse Protocollen gericht Borne 1734-1760.

Deanken is zwoar, mer 't kan völ problemen bespoaren

UIT DE FAMILIEKRONIEK WOOLDERINK 8

Nadere algemene, voor Twente belangrijke, gegevens uit de familiekroniek van Woolderink worden in deze artikelenserie behandeld. Thans wordt de opvaart besproken.

De opvaart* op hofhorige boerderijen

Als de hofhorige of zijn erfopvolger wil trouwen met een partner die zelf hofhorig is in deze hof (in het geval van Erve Woolderink de Hof te Delden) dan moet deze partner eerst opvaart doen. Na verkregen *consent* (toestemming) van het Domein, moet deze zich dan als vrij persoon in de hofhorigheid begeven om gebruiksrechten op het hofhorige erf te verkrijgen. Voor de opvaart moet een geldbedrag betaald worden. Wie opvaart verzuimt wordt *belmundig*, d.w.z. verliest het erfrecht en bouwrecht, terwijl de gehele nalatenschap aan het Domein zal vervallen.

Bij de opvaart kan men laten aantekenen dat later één van de kinderen die uit het huwelijk geboren zal worden, aangewezen wordt als vrij kind. Dat wil zeggen, de man een vrije zoon of de vrouw een vrije dochter. Deze zoon of dochter mag later het erf verlaten zonder zich vrij te hoeven kopen. Een en ander is geregeld in de artikelen 9 en 10 van het Hofrecht van Twente.

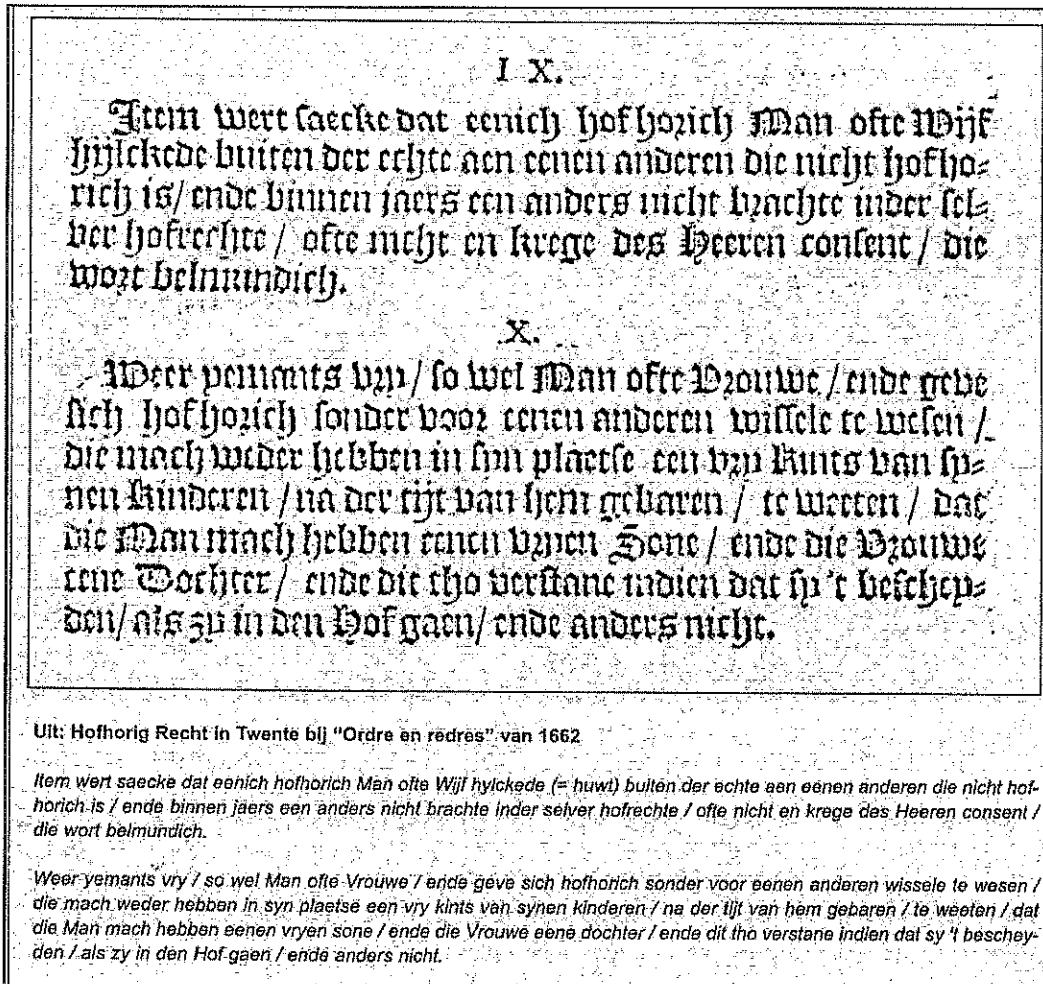
De eerste opvaart die we tegenkomen in het hofboek is die van Roeleff Smeijnk, die zich op Hemelvaartsdag 1643 onderdanig maakt aan de hofrechten van de Hof Delden, waardoor hij mede de *privilegien* (voorrechten) geniet zoals de andere hofhorigen van de Hof Delden. Volgens hofrecht bedingt hij voor zijn overgegeven vrijheid een vrij kind bij zijn vrouw te telen. Hemelvaartsdag is de dag dat alle bewoners van de ruim 200 hofhorige erven in Twente jaarlijks naar hun hof moeten om zich te laten onderrichten in de hofrechten en om een kleine geldelijke erkenning aan de hofmeijer te betalen.

Roeleff maakt dus tevens van die gelegenheid gebruik om opvaart te doen. Het moet 's morgens in alle vroegte reeds een drukte van belang zijn geweest op de Twentse wegen, als alle hofhorige boeren met hun gezinnen in hun *zeilwagens* (huifkarren) op weg zijn om op tijd op de hofdag te verschijnen. Hierin ligt de oorsprong van het hedendaagse dauwtrappen op Hemelvaartsdag!

Roeleff is circa 1640 op het erve Woolderink ingetrouwd bij zijn vrouw Swenne. Reeds enkele jaren later, n.l. in 1644, wordt opnieuw opvaart vermeld in verband met het huwelijk van erfopvolger Gerrit Woolderink. Alles wijst er op dat Gerrit een zoon is van Wessel Woolderink en dat hij daardoor de erfopvolger is. Aangezien zijn kinderen later op de boerderij blijven, hebben ze voorrang op de kinderen van Roeleff. De meest waarschijnlijke verklaring is, dat Swenne de moeder is van Gerrit en de vrouw van Wessel.

Na de dood van de laatste, Wessel, is Swenne dan hertrouwd met Roeleff Smeijnk en na de dood van Swenne rond 1665 is Roeleff in 1668 weer hertrouwd met Geesken Woesthuis. Van deze laatste is geen opvaart vermeld en hun kinderen verlaten rond 1680 het erve Woolderink. Deze theorie steunt op de hofrechten. Artikel 18 bepaalt n.l. dat als van het echtpaar de erflijk (dat is degene die op het erve geboren is) sterft en degene die door huwelijk op het erve gekomen is hertrouwt, dan heeft degene die daarmee trouwt maar het recht van de halve

lyftucht. In dit geval heeft Swenne dus, als weduwe van Wessel, het recht op de lyftucht, maar na haar overlijden heeft Roeleff slechts recht op de halve lyftucht.

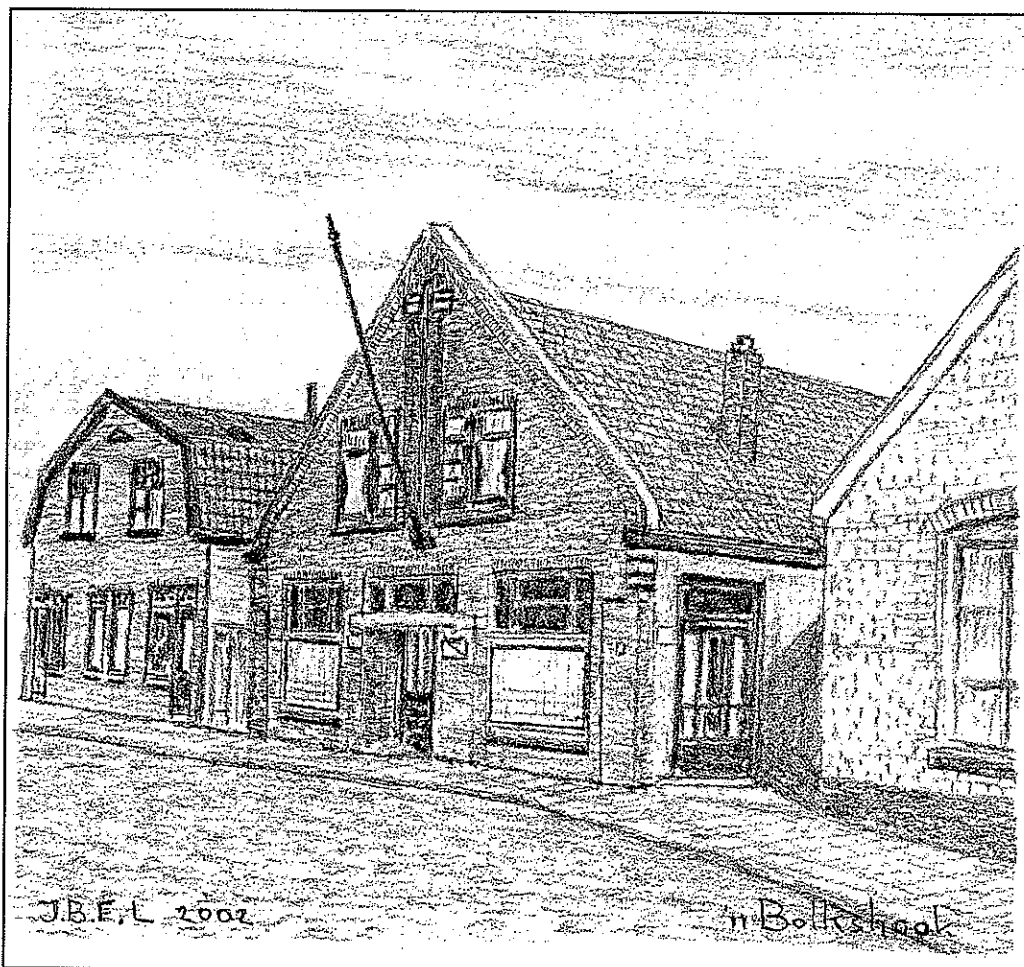
Verder bepaalt het hofrecht dat bij een derde huwelijk de nieuw opgekomen man of vrouw geen enkel recht op de boerderij heeft, tenzij de kinderen uit het eerste huwelijk daarmee akkoord gaan. Geeske Woesthuis heeft dus na het overlijden van Roeleff geen enkel recht op de boerderij en datzelfde geldt voor de kinderen uit dat laatste huwelijk. Dat zou ook de verklaring kunnen zijn voor het feit dat Geeske geen opvaart doet.

In het vuurstederegister van 1675 komen we Roeleff Woolderink nog tegen als bewoner van Oude Woolderink (de lyftucht). Hij is niet lang daarna overleden want op 23 januari 1680 meldt de hofmeijer dat hij in de afgelopen periode overleden is. De twee kinderen van Roeleff zaliger, met name Jenneken en Grieten, komen we nog tegen in de hypotheekakte d.d. 29 mei 1694, waarin hun voogden Geert Smeijnk uit Marle en Willem ten Catte een bedrag groot fl.200,00 uitlenen aan Gerrit Woolderink en zijn vrouw en waarvoor deze een stuk hooiland, gelegen in de Korvesmaete, aan de voogden in gebruik geven. Deze hypotheek is daarna op 29 mei 1700 voor de tijd van 6 jaar verlengd.

H.A.M. Woolderink.

*= Verplichtingen aan de hoofdhof (hofmeijer) volgens regels vastgelegd in het hofrecht van 1662.

OOIT GESLOOPT 15

De laatste twee afleveringen van Ooit gesloopt gingen over café Mol. Nu nemen we U mee naar een ander café. Er is keuze genoeg, want Borne bestond vroeger voornamelijk uit café's en winkeltjes. In het midden op bijgaande prent zien we café Van Wezel aan de Nieuwe Kerkstraat alias De Bolkshoek. Veel van onze lezers zullen het pand nog wel kennen. Net als bij café Mol zullen we ook aan dit café twee afleveringen wijden.

We zien links van café Van Wezel een dubbel woonhuis met twee kleine winkeltjes van de gebroeders Annink die het pand in 1926 lieten bouwen. Aan de linkerkant zat G. Annink met een tabakswinkeltje (hij was tevens postbode) en rechts zat zijn broer Bernard die een kleermakerij dreef. G. Annink deed later zijn deel over aan Bernard die er een grotere kledingzaak van maakte.

In 1960 is dit pand aangekocht door J. Weghorst die er zijn in 1954 gestarte loodgietersbedrijf in vestigde met een toonkamer voor sanitair. Rechts van café Van Wezel ziet U een gedeelte van het woonhuis van A. Oonk die de mooie bijnaam had van Sökkerpots Antoontje". Later woonde hier de fam. Ter Haar. Nog later woonde er de fam. Bond. De panden van Bond en Van Wezel zijn in 1970 gesloopt en het pand van Annink (later Weghorst) onderging drie jaar later hetzelfde lot om plaats te maken voor het "moois" dat er nu staat: "De super van A.H.". Op café Van Wezel komen we de volgende keer nog terug.

Met dank aan Mw. Mulder-Annink, Dhr. J. Weghorst en Dhr. G. van Wezel voor de verstrekte gegevens.

J.B.F. Leuverink.

BORNE IN DE JAREN TWINTIG 7

We vervolgen onze rondwandeling door de Grotestraat zoals omschreven in "V.V."-gids van rond 1923 en lezen:

De Groote straat volgende komen we op de Markt (thans Dorsetplein), waar zich het "Hotel Keizerskroon" bevindt, een kloek gebouw in oud-Hollandse stijl, voorzien van ruime logeerkamers en aardige zitjes. Aan de overzijde van dit hotel het Gemeentehuis, een onaanzienlijk gebouw.

Vanaf de Markt leidt ter linkerzijde de weg langs den Brink naar Hertme, Saasveld en Weerselo, terwijl men de andere zijde kiezende, de Groote straat (Peppelenlaan) vervolgt en den Hengelosche straatweg bereikt, een prachtige eikenlaan, die zich tot Hengelo uitstrekt.

Links van de Groote straat, van de Markt komende, bevindt zich "de Potkamp", waardoor een nauwe doorgang, die naar de Ned. Herv. Kerk voert. Men passeert daarbij de Stoomgrutterij van de Erven Wed. A. ten Cate, opgericht in 1744, die haar afnemers in geheel Overijssel en den achterhoek van Gelderland met vrachtauto's bedient.

Hotel De Keizerskroon

Het voormalige hotel "De Keizerskroon" domineert nog steeds het plein al heeft het de functie van hotel reeds jaren verloren. De winkel van Leurink is er in gevestigd. Het gemeentehuis uit die tijd stond op de plaats waar nu, schuin tegenover de RABO bank, de textielwinkel "Hetty's men's wear" is te vinden.

Met de weg "langs den Brink" wordt de Marktstraat bedoeld waarlangs we tegenwoordig echter Weerselo niet meer kunnen bereiken. Dit omdat de Koppelsbrink voor snelverkeer doodlopend is gemaakt. De Grotestraat richting Hengelo is gelukkig gebleven, hoewel het

geen "prachtige eikenlaan" meer is. Ook de weg naar Hengelo heeft in de loop der jaren helaas een grote metamorfose ondergaan. Alles moet blijkbaar veranderen...

En de Stoomgrutterij? Afgebroken! Met een enigszins aangepaste bebouwing heeft men van het vrijgekomen terrein een woongebied van gemaakt. De bedrijvigheid is er echter verstild...

We lezen verder:

Even verder in de Grootte straat treft men ter rechterzijde het Gebouw voor Christelijke Belangen aan, links het Post- en Telegraafkantoor; de Pietmanskolkstraat brengt ons weer bij de Ned. Herv. kerk. Aan het einde van die straat staat de school van de Bornsche Schoolvereniging, een 10 klassige school, toegankelijk voor leerlingen van alle godsdienstige gezindten, waarin Lager en U. L.-onderwijs gegeven wordt. De Grootestraat ten einde, komt men aan de Abraham ten Catestraat, die ons langs de cichoreifabriek van A. ten Cate, terugvoert naar de Ned. Herv. kerk, het middelpunt van Oud Borne.

Het gebouw voor Christelijke belangen, later de Christelijke bewaarschool aan de Grotestraat.

Het gebouw voor Christelijke belangen brandde op 13 dec. 1943 tot de grond toe af en werd niet meer opgebouwd. In het oude postkantoor is tegenwoordig een makelaardij gevestigd en de Pietmanskolkstraat is door de bouw van moderne woningen onherkenbaar veranderd. Helaas, bijna alles in het oude Borne lijkt te zijn verdwenen. Zo ook de 10-klassige school die aan de voet van de Oude Kerk stond en ook de cichoreifabriek van Ten Cate. Gelukkig hebben we de Oude Herv. Kerk nog. Het oude middelpunt van wat eens de kern van het dorp was. Dit oudste gebouw van Borne moeten we koesteren! Eens stond het aan de Bornse Beek, maar daarover een volgende keer meer.

Chroniqueur.

OVER "OALE BOORNSEN" 2

We gaan verder waar we de vorige keer zijn gebleven, n.l. bij het huwelijk van Johannes Wegter met Johanna Maria Morselt. Meer in het bijzonder gaan we eerst de familie van Johanna Morselt na. Zij was een dochter van Frans Morselt en Anna Peters. Op zoek naar vader Frans, zoon van Bernardus Morselt vinden we: *Bernardus Morselt, timmerman, oud 37 jaar, geeft aan, dat zijne huisvrouw, Euphemia van den Berg, oud 33 jaar, van beroep spinster, op den veertienden november 1821 is bevallen van een kind van het mannelijk geslacht, aan hetwelke de voornaam is gegeven van Franciscus*

We zoeken verder naar wat is te vinden over Bernard Morselt. In 1821 was hij 37, dus moest hij omstreeks 1784 geboren zijn. Dat was moeilijk, want vóór 1811 bestond er nog geen burgerlijke stand.

Nadat Napoleon ons land veroverd had, voerde hij de hele Gemeentelijke administratie en Rechtspraak in, zoals wij die globaal nú nog kennen. Voor hém, Napoleon, was dit vooral belangrijk om jongens in militaire dienst te kunnen roepen. Maar daarvoor miste hij wel 17 toekomstige lichten van dienstplichtigen, waarover op de Gemeentehuizen niets bekend was. Tot dan was er geen andere persoonsadministratie dan in de kerken, waar doop en trouw werd opgeschreven.

Daarom besloot Napoleon, dat de pastoors en dominees alle doopboeken naar het gemeentehuis moesten brengen, dan kon men daaruit opmaken wie de volgende jaren als jongen van 18 jaar opgeroepen moest worden voor dienstplicht.

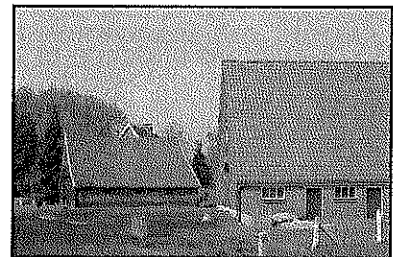
Maar intussen waren er gegevens verloren gegaan b.v. doordat er kerken waren afgebrand. Ook waren er slimme pastoors en dominees die fraudeerden door haastig nieuwe en onvolledige doopboeken te schrijven en die in te leveren met de woorden: *Meer heb ik niet*. Zij hadden Napoleon wel door en wilden niet meewerken.

Met andere woorden: voor 1811 was de gemeentelijke administratie niet compleet. Bovendien werd pas op het concilie van Trente in 1563 door de kardinalen besloten dat de pastoors alle dopen en huwelijken moesten inschrijven. Het opschrijven van overledenen vond men toen nog niet belangrijk. Dat besluit uit Trente is, geloof ik, pas laat in Twente aangekomen. Want als je al iets vindt over mensen die geboren zijn vóór 1700, waren deze meestal van adel of was het een grote herenboer die kon schrijven!. En dat was zeldzaam!

Dankzij Napoleon zijn er nu in onze gemeentehuizen doop- en trouwboeken van voor 1811. Veelal zijn op deze boeken alfabetische lijsten gemaakt, die het zoeken vergemakkelijken. Dus konden we daarin op zoek naar de ouders van Bernard Morselt.

Mösselboer

De huwelijksakte van Johannus Wegter en Johanna Maria Morselt uit 1899 beslaat een hele bladzijde in folioformaat. Ook de huwelijksakte van vader Frans Morselt en Anna Peters uit 1849 is van dat grote formaat. Het huwelijk van Bernard Morselt en Euphemia van den Berg op 9 mei 1816 is op akte 4 van dat jaar uitvoerig vermeld. Bernard was een zoon van Hermannus Morselt en Euphemia Mensink en kwam van Mösselboer, huis nr. 17 in Borne, waar zijn ouders woonden. Hij maakte als jongste zoon geen kans om op de boerderij op te volgen en werd aannemer.

Bernard werd gedoopt op 12 maart 1784 en er werden in het doopboek van Hertme twee regels aan hem gewijd. Zijn peetoom was Gerard Buijter (of Buter), de echtgenoot van tante Aleida Morselt. In 1762 werd aan het huwelijk van Hermannus Morselt en Euphemia Mensink op 16 augustus maar één regel gewijd.

In 1601 werd Mösselboer (zie Verpondingsregister) voor de belasting als volgt omschreven: *Werner ten Morsele is ein boedeguth, heff 4 mudde landes, giff tot den 6 spint gersten, 8 penninge*. Mösselboer, huis nr 17 in Borne, was vroeger bezit van de bisschop van Utrecht en wordt al in 1323 vermeld in de boeken. De eerste bezittingen van de bisschop in deze streek dateren al van vóór 1000 en deze breidden zich steeds uit door aankoop en erfing.

Uit een Register van de Rentmeester van Twente over het jaar 1385 blijkt, dat de Bisschop van Utrecht alleen al in Twente iets meer dan 200 boerenerven bezat. Die waren gegroepeerd

rond een Meiershof. De grootste groep was gevormd rond Ootmarsum: 40 hoven, Oldenzaal met 40 hoven, Goor met 30 hoven Delden, Borne, Wiene elk 20 hoven. Diepenheim en Haaksbergen elk 20, waarvan er enkele in Gelderland lagen.

Een groep boerderijen werd geplaatst onder het gezag van een Hofmeier. Deze had de bevoegdheid tot rechtspraak en inning van de pacht. Hoger beroep konden de boeren aantekenen bij de Hofmeier van Ootmarsum, die de hoogste was in rang. Het afrekenen van de pacht gebeurde altijd op Hemelvaartsdag en de pachters, al woonden ze nog zo ver weg waren verplicht die dag te verschijnen. Sommigen moesten voor dag en dauw op en het tegenwoordige dauwtrappen is daaruit ontstaan. De pacht werd voldaan in graan, aardappels, kippen en hanen, eieren, varkens, hammen enz. en in hand- en spandiensten (dat was lichamenlijk werk en paardenkracht, die niet op diezelfde dag voldaan hoefden te worden). Daarvoor werden ze opgeroepen. Mössel was een bodegoed, d.w.z. dat Mössel berichten voor de hofmeier moest brengen naar de andere pachters. Als beloning voor deze taken werd hij vrijgesteld van de hand- en spandiensten. Twee andere bodes in Borne waren Wildiek en ter Weele (of Weleman).

De bisschop had lastige tegenstanders. Sommige kasteelheren, die met hem een appeltje te schillen hadden, waren eigenlijk roofridders die boerderijen plunderden of brandschatten. Enkel deden het eenvoudig om de kas te spekken of hun voorraden aan te vullen.

Daags nadat ik dit geschreven had las ik in de Twentsche Courant Tubantia van 27 juni 2001 het artikel over de aankondiging van het boek: 1407-1725. Van Hobergenhuis en Sint Antoniusklooster Albergen. Dit boek is gemaakt n.a.v. gegevens uit archieven en van speuren en graafwerk naar dit klooster te Albergen. In dit boek lees ik: *In de Tachtigjarige Oorlog wedijverden Staatsen en Spanjaarden met elkaar om het de bevolking zo lastig mogelijk te maken. Maar de Gelderse hertog Karel en zijn soldaten hadden het in hun tijd minstens zo bont gemaakt. Zij gingen zich verschrikkelijk te buiten aan onderdrukking en uitbuiting. Toen Karels huurlingen zich (omstreeks 1500) bij Kampen (door de Bisschop) hadden laten verrassen, stuurde hij ze naar Twente om daar te plunderen. Diepenheim, Goor, Rijssen Delden, Oldenzaal en Borne, geen van deze plaatsen ontkwam aan een beklagenswaardig lot.*

In 1528 heeft de bisschop al zijn bezittingen moeten overdragen aan Karel V, omdat hij niet meer op kon tegen lastige kasteelheren en de bisschop van Münster. Zij bleven Twente plunderen en brandschatten. Karel V stelde goed orde op zaken. Het plunderen en brandschatten begon weer toen diens zoon Philips, hem opvolgde. Er begon een grote vrijheidsstrijd onder Willem van Oranje, Maurits en Frederik Hendrik. Daarna kwam er weer rust. Mösselboer werd in 1528 Domeingod (Staatsbezit). Ook alle andere kerkelijke- en kloostergoederen werden geconfisceerd en werden zo Staatsbezit. Mösselboer woonde 't dichtst bij de Hofmeier.

Stokoude Doop- en Trouwboeken.

De heren van havezate Weleveld bezaten het recht om de pastoor van de oude St. Stephanuskerk in Borne te benoemen (het patronaatsrecht). Na de Reformatie waren zij Luthers geworden. In de praktijk veranderde er echter voor het kerkvolk niet eens zoveel. Maar de Calvinisten in Deventer vonden het Lutherse nog teveel op het Katholicisme lijken. In 1598 werden op bevel van de Drost, daartoe geïnstrueerd door Deventer, de altaren en de beelden uit de oude St. Stephanuskerk verwijderd. Dit was voor bijna alle parochianen het sein om deze kerk niet meer te bezoeken. Vanaf die tijd kerkten katholieken in schuurkerken bij te

Wierik in Bornerbroek, het Hulscher in Zenderen en het Grotenhuis in Hertme. Dopen en trouwen gebeurde alleen in de oude kerk omdat dat nu eenmaal niet anders mocht. En dan vind je in zo'n oud doopboek van Hertme van het jaar 1784 in de kantlijn: *12 Martius (maart) 1784: Bapt. est Bernardus fil. leg. Hermannii Mörsel et Euphemia Mensinck. D.P. Gerardo Buter et Hermina Braakhuys.* Ofwel: Gedoopt is Bernardus, zoon, wettig, van Hermannus Mörsel en Euphemia Mensinck. Peetouders Gerard Buijter en Hermina Braakhuys. Van het huwelijk van Herman en Euphemia werd maar in één regel gewag gemaakt.

Karel V op jeugdige leeftijd.

In het jaar 1762 waren er maar 12 huwelijken. Toch was toen de schuurkerk in Hertme de parochiekerk voor Hertme, Borne, Zenderen en Bornerbroek. Ook waren er kerken in b.v. Delden, Almelo, Deurningen en verder weg. In de verre omtrek was Hertme dus de enige mogelijkheid om naar de kerk te gaan. Het was een schuurkerk, waar min of meer in het geheim de katholieke erediensten werden gehouden.

De Calvinisten hadden in 1632 bepaald, dat er in het openbaar geen andere godsdienst dan de Hervormde mocht worden beleden. Zij, die wilden trouwen, moesten dat in de NH.Kerk doen (en daarna werd het nog eens gedaan in de schuurkerk). Dat duurde tot in 1795 Napoleon vrijheid, gelijkheid en broederschap kwam brengen. Intussen brachten Klopjes (bijna nonnen) berichten rond en gaven kinderen godsdienstonderwijs.

Op de vijfde regel van het Trouwboek (62) van Hertme staat in de kantlijn onder het jaar 1762 *Aug. 16. Hermannus Morsel en Euphemia Mensinck.* (Let op de schrijfwijze. Men kon toen veelal zelf niet schrijven en degene, die het opschreef, schreef op wat hij hoorde. Vragen als "hoe schrijf je dat" hadden dan ook geen zin).

Voor Hermannus' doopdatum vond ik 19 juli 1727. Zijn vader was Werner Morsel en zijn moeder Gertrude van der Aa. Dit staat er: *19 juli Baptus est Hermannus ten Morsel ex Wernero et Gertrude pat. (peetouders) Paulus van der A et Berndna Morzel.* Zij woonden op huisnummer 17. Dat is in Borne nog steeds Mösselboer. Verder terug in de tijd vind ik niets meer van de Morselts. Wel verderop alle kinderen van Herman en Euphemia met hun geboortejaren:

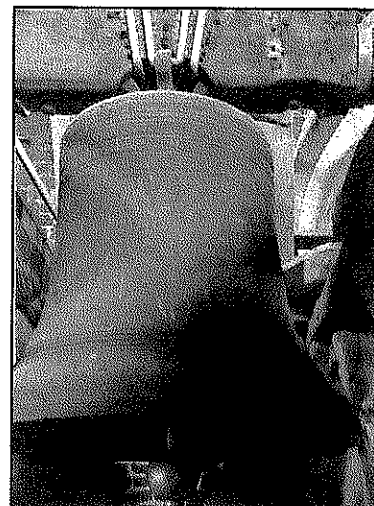
Wilhelmina	1763,	Helena	1765,	Gertrudis	1767,
Gerardus.Joh	.1769,	Bernardina	1771,	Henricus	1773,
Gertrudis	1775,	Gerardus Joh	.1777	Gertrudis	1779,
<i>Wilhelmus</i>	<i>1781,</i>	<i>Henricus</i>	<i>1783 en</i>	<i>Bernardus</i>	<i>1784.</i>

Dat Gertrudis, Henricus en Gerardus meerdere keren voorkomt is vaak een gevolg van hoge kindersterfte. Als de eerste Gertrudis sterft heette vaak het volgende meisje naar haar.

Nog oudere Morsels en Bornse klokken.

In het Verpondingsregister, een belastingregister uit 1601 is Werner Morsel vermeld. De belasting op bezit werd pondspondsgewijs, dus naar zwaarte of naar waarde geheven. Deze Werner kan echter niet de Werner zijn die in 1726 huwde. Er bestond dus ook al een eerdere Werner. Er bestond ook al eerder een Herman en ook nog een Johan. Het bewijs hiervan kreeg ik van neef Jan Hassels Mönning, de laatste Mösselboer. Hij had een oude akte van lening. Deze akte is van 29 september 1639.

Maar eerst iets over de oude kerk van Borne, die voor het eerst genoemd wordt in 1206. In 1445 werd hij verbouwd. Door de Reformatie kwam hij in het bezit van de Hervormden. De oudste klok in de toren van deze kerk, met een doorsnee van 112 cm., dateert uit 1457. Op de rand van deze z.g. brandklok staat in gotische letters *Jhesus, Maria, Johannes, Stephanus, anno dmi MCDLVII*. De tweede klok, de grootste, met een middellijn van 124 cm. werd gegoten in 1645. Deze z.g. middagklok, draagt de namen van bewoners van kasteel Weleveld Goossen Heidenrich Schele en Agnes Schade en die van Anthony van Hoven Richter te Borne en is gemaakt door F. Hemony uit Zutphen. De derde klok, de kleinste, met als rand-schrift *Gossen Heidenreich Schele to Welvelt ende Vennebrugge. Jan Fremi me fecit a 1676* en is dus gemaakt in 1676. Op het lijf van de klok staat het wapen van Schele en twee engelenkoppen.

De klok uit 1676

Voor de tweede klok leende het kerkbestuur geld van de Morselts. De akte luidt: *Ingezeten Goedheren, pastor, richter en kerkmeesters van het gericht Borne betuigen dat zij van Werner en Herman then Morsel en Herman's vrouw Aalken een geldsom hebben ontvangen van hondert daler ende derthienden halve (de dertiende is een halve) Caroli gulden. (samen f 162,50. De rente van deze lening, 13 ½ gulden, werd vergoed met het gebruik van drie stukken land, eigendom van de kerk, op de Zuid Esch in Borne).*

Ik las in: *Grepen uit de Historie van Borne*, door mevr. van Harten-Fransen, dat 1660 de termijn met Johan ten Morsel met 24 jaar werd verlengd. Dat gebeurde nog vaker. Voor het laatst werd de lening verlengd in 1764 door Herman Morselt.

Hermannus en Euphemia ten Morssel (weer een andere schrijfwijze) hebben op 27 sept. 1788 van kerkmeester H. Nijkamp 65 rijksdaalders, zijnde f 162,50 terugontvangen. De Morselts hebben dus 150 jaar op hun geld moeten wachten. Nog een bewijs van oudere Morsels kreeg ik van Jan Hassels Mönning. Hij heeft in zijn bezit een akte van aankoop van een stuk grond van de marke Hertme. Daarin schrijven de afgevaardigde goedheren (bezitters van een of meer boerenerven) dat ze *vercofft hebben aan Werner ende Herman then Morsel ende deselvigen Hermans ehelijcke huisfrouwe Aelken, sampt (samen met) haaren beiden Erfgenamen ein Hoickelen (hookelen=hoekje) Groenlandes (weiland)*. Herman en Aelken hadden toen dus twee kinderen. De akte is opgemaakt *den achtijnden dach der maendt Augusti Anno Eindusent seshundert vijf en dertig*. De akte werd o.a. ondertekend door Goossen Heidenrijk Schele (Heer van Weleveld) en Rodolphus Rijken pastor op 18 augustus 1635. Een van die kinderen moet de Johan geweest zijn, die in 1660 de lening met het kerkbestuur van de oude kerk verlengde.

R. van Goethem

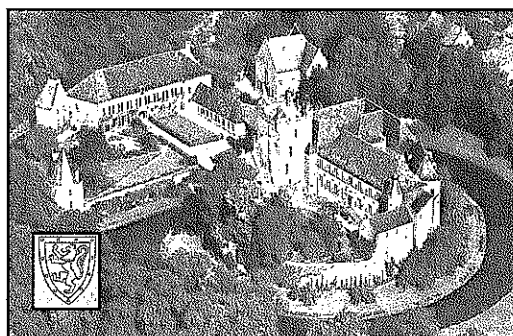
Um allens kö-j wil hebben, as 't 'n aender oaverkump

REISJE MONTFERLAND EN ELTEN

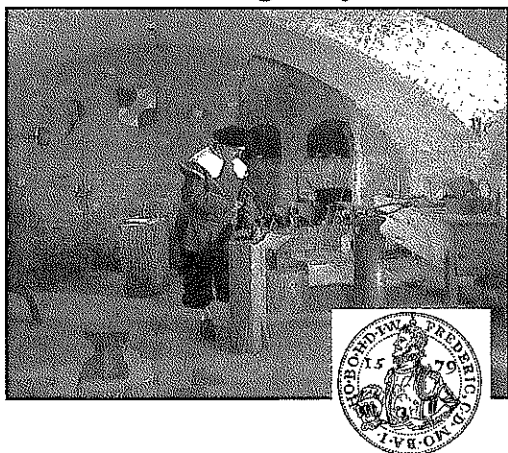
Op 25 mei j.l. hadden we ons jaarlijks excursiereisje. Met 32 personen togen we op pad bij een licht spetterend weertje in de richting van 's Heerenberg. De spetters verdichtten zich tot een heuse bui maar dat mocht de pret niet drukken. Met de kachel aan en goede zin hadden we toch een leuke rit door de Achterhoek over meest secundaire wegen, waarbij onze gids Henk Woolderink veel informatie gaf over het Twickelbezit in deze streek.

Tegen de tijd dat we Zeddam bereikten begon het weer iets gunstiger te worden en bij aankomst bij kasteel Bergh vielen er nog slechts enkele druppels. We werden al snel naar het Rentmeestershuis op het kasteelterrein gedirigeerd waar we genoten van koffie met gebak! Na deze zeer op prijs gestelde stop werd in twee groepen om beurten het kasteel en de munt bezocht. Het was intussen zonnig weer geworden!

Het kasteel. Het kasteel is van oudsher bekend onder de naam Huis Bergh en werd naar men aanneemt in de 12^e eeuw gebouwd door Constantinus de Monte of De Berga. Het is als versterking de opvolger van een vroegere Walburg, eertijds gelegen op de berg Montferland. De z.g. "Hoge Adel" en leden ervan waren lange tijd als Heer en later als Graaf van dit kasteel (en een groot omliggend gebied) eigenaar van dit complex. Zij bezaten o.a. 's Heerenberg, Netterden, Wijnbergen, Zeddam, Gendringen, Westervoort, Bylandt, Didam en half Wisch. Verder verwierven zij bezittingen in Boxmeer, Hedel en Stevensweert. In 1722 vererfden de bezittingen op het geslacht Hohenzollern-Sigmaringen. De gebouwen raakten echter danig in verval doordat dit geslacht er zelf niet woonde. In 1912 werd het dan ook in zeer slechte staat verkocht. Gelukkig voor ons allen heeft toen de industrieel Dr. J.H. van Heek uit Enschede het complex in bezit gekregen. Hij is het die het kasteel liet restaureren en er met zijn gezin ging wonen. Ook verwierf hij een omvangrijk bezit aan kunstschaten welke hij in het kasteel onderbracht. We mogen dankbaar zijn dat hij historisch bewustzijn had en ook de mogelijkheid had tot grote investeringen in gebouwen en kunst. Voor zijn dood heeft hij alles ondergebracht in een stichting. Het is hierdoor dat we thans nog van al dit moois kunnen genieten.

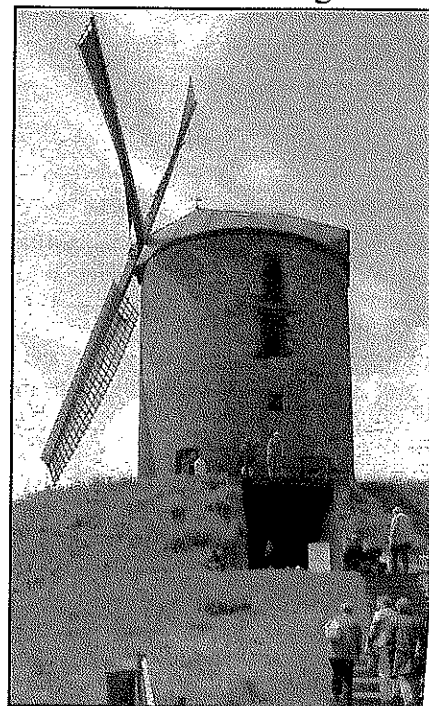

De munt. De oude grafelijke munt nabij het kasteel bestond omdat de graven Van den Bergh enige tijd recht van muntslag hebben gehad. In de 16^e eeuw heeft dit muntbedrijf zijn grote bloei gekend. Hoewel er veel meer muntplaatsen in den lande zijn geweest, is de Bergse munt de enige die ook nu nog bestaat. In het uit de 15^e eeuw stammende gebouw bevindt zich het middeleeuwse muntbedrijf. Hier kan ook nu nog onder leiding en op afspraak munt geslagen worden. We hebben zo'n demonstratie mee mogen maken en gemerkt dat er vrij hard op de stempelhouder geslagen dient te worden om een redelijke munt te slaan.

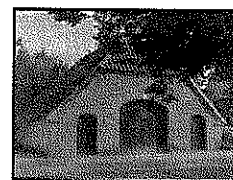

Montferland. Op de berg Montferland heeft een Walburg gestaan in de vorm van een hoge heuvel met palissaden en droge grachten waarvan ook nu nog sporen zichtbaar zijn. Op de heuvel, of "berg" zoals men plaatselijk graag zegt, is een restaurant gevestigd waar we een heerlijke warme lunch genoten. In het oudst behouden gebleven deel van het vroegere gebouw heeft men een mooi uitzicht en kan men bij goed weer heel ver kijken.

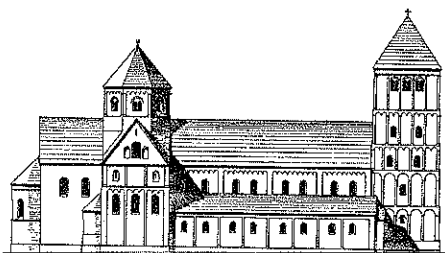
De grafelijke korenmolen te Zeddam. Deze z.g. dwangmolen werd rond 1450 gebouwd door Willem van den Bergh en behoort tot een der oudste molens van Europa die onder het recht van wind en malen vielen. Het was voor de Heer een aantrekkelijk zaak, want hij had recht op 1/16 deel van het meel dat de molen voortbracht. De boeren waren door zijn recht gedwongen om hun graan bij hem te laten malen. Ergens anders malen was verboden! Oorspronkelijk bevatten alleen de bovenste twee verdiepingen een maalstoel. De zakken graan werden met een z.g. luiwerk naar boven gehesen en het meel ging, vanaf de onderste maalstoel in zakken terug naar beneden. De molen is een z.g. torenmolen op een 3,8 m hoge belt. De kap is en van binnenuit draaibaar en kan m.b.v. katrollen op de wind gezet worden. De vlucht is 26,5 m. Er kan worden gemalen bij een windkracht tussen ongeveer 4 en 7. Beneden 4 is er te weinig kracht en duurt het malen veel te lang en boven 7 is er gevaar voor de molen die dan op hol zou kunnen slaan. De laatste jaren is er uitgebreid gerestaureerd en nu is de inrichting zo dat de molenstenen een verdieping lager zijn geplaatst. De molen wordt thans door vrijwilligers bemand en er wordt slechts ter demonstratie gemalen.

De rosmolen. Aan de voet van de windkorenmolen van Zeddam is een boerderijachtig gebouwtje. Daarin is een rosmolen gevestigd. Deze molen, gebouwd in 1546 werd, zoals de naam aangeeft, aangedreven door paardenkracht. Het houten aandrijfmechanisme is in de molen nog steeds te bewonderen. Ook deze molen was een bezitting van de graven van Bergh en werd ingezet als er te weinig of teveel wind was om met de windmolen te kunnen malen. Zo kon men altijd over een maalinrichting beschikken. Nog steeds wordt er, ter demonstratie, zo nu en dan mee gemalen. Een paard loopt dan vele rondjes... Voorts is er in het gebouw permanent een stenencollectie en een mineralencollectie te bezichtigen. Verder worden er wisselexposities van kunst en nijverheid gehouden.

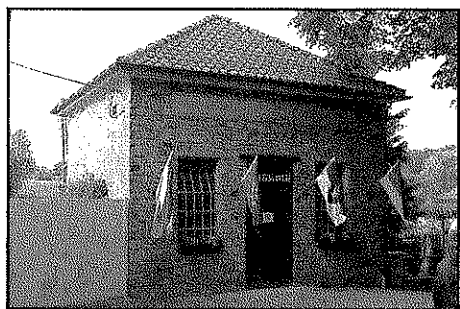
Stiftskerk St. Vitus. Na het bezichtigen van de molen werd koers gezet naar Elten dat na de oorlog tot 1963 in Nederlands bezit was. De onder aanvoering van Dr J.H. van Heek aan de St. Vituskerk uitgevoerde restauratie, was het behoud van de kerk. De kerk stond n.l., als gevolg van oorlogshandelingen in 1944/45, op instorten. Het Godshuis is oorspronkelijk in 967 gebouwd als onderdeel van een later zeer vermaard Stift voor hoogadelijke dames. De kerk werd rond 1100 omgebouwd tot een drie-schepige basiliek in Romaanse stijl. Door oorlogshandelingen

werden kerk en Stift in 1585 vrijwel geheel vernietigd. In 1670 werd de tegenwoordige kerk, half zo groot als de vorige, opnieuw gebouwd. Het is deze geheel gerestaureerde kerk die we mochten bezoeken. Helaas bleek dit slechts zeer ten dele mogelijk omdat juist tijdens ons bezoek, de repetities gaande waren voor de *Eltener Stifts-kirchenkonzert* dat een dag later gegeven zou worden. We hebben ondanks dit "ongerief" genoten van muziek en zang, terwijl de plaatselijke gids, Herr Wolfgang Kruse, ons later in de afzonderlijke kapel een geschiedkundige uiteenzetting gaf. De muzikale oefeningen in de kerk vormden daarbij zelfs een aardige achtergrond.

Later werd buiten nog een en ander verteld over de kerk en het hooggelegen punt (82 m hoog) waarop we ons bevonden. We hadden daarbij o.a. uitzicht over de Rijn en gezicht op "*Der Schwanenburg*" in Kleef aan de overzijde van de rivier.

De Drususbron. Vlak bij de St. Vituskerk bevindt zich de z.g. Drususbron. Dit is een 57 m diepe put waar tot in wereldoorlog II water uit werd geput t.b.v. de bewoners van Hoog Elten.

Het gebouwtje is beschilderd met afbeeldingen die het een Romeins karakter geven. De naam verwijst naar de legendarische Romeinse veldheer. Lange tijd werd verondersteld dat hij de put zou hebben laten graven. Thans gaat men er echter van uit dat de put in de tijd van Graaf Wichman, die rond 950 burchtheer op Eltenseberg was, is gegraven.

Een beetje later dan gepland, als gevolg van de wachttijd door de relatief geringe ruimte in het putgebouwtje, reden we weer huiswaarts, geheel voldaan na het zien van de vele mooie dingen op deze dag. Opnieuw kunnen we spreken van een zeer geslaagd reisje en we zien alweer uit naar volgend jaar...

F.J. van Capelleveen.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Nieuwe leden

In het eerste half jaar van 2002 mochten we de volgende nieuwe leden noteren: Mw. W. Aanstoot; Mw. G.G. v. Dooren; Hr./Mw. Fluit-v. Toledo; Gidsengroep Oud Borne; Hr. J. A.J.M. Hobert; Hr./Mw. H. Kamphuis; Hr./Mw. H. Knoef; Hr./Mw. J. Knoef; Hr./Mw. B. Olde Wolbers; Mw. G. Poelman; Hr./Mw. T. Rosbergen; Hr. H. ten Thijen (allen uit Borne) en Hr. H. Pierik (uit Hengelo). We hopen dat de nieuwe leden zich binnen de vereniging "thuis" zullen (gaan) voelen.

Programma 2002/2003

Noteer s.v.p. de volgende data van de komende bijeenkomsten: **Vr. 11 okt.**, presentatie Jubileumboek (voor genodigden); **Za. 12 okt.**, Jubileumfeestavond voor alle leden, tevens uitreiking jubileumboek aan de leden; **Wo. 13 nov.**, lezing*; **Di. 14 jan.**, nieuwjaarsvisite; **Di. 18 feb.**, jaarvergadering + lezing*; **Wo. 19 mrt.**, lezing*; **Wo. 23 apr.**, lezing*; **Za. .. mei**, voorjaarsexcursie*.

* = nader in te vullen; zie de komende convocaties.

2002, Jubileumjaar; 40 jaar Heemkunde in Borne!

Als U dit leest rolt het Jubileumboek waarschijnlijk net van de pers. Door (leden-)auteurs en de redactie van Boorn en Boerschop is dan weer een belangrijke klus geklaard. We hopen dat eenieder het boek met plezier en aandacht zal lezen. U krijgt het boek uitgereikt op de feestavond van 12 oktober in de Stefanshof. Mocht U verhinderd zijn dan zal het boek nadien bij U thuis worden bezorgd. Het boek en de feestavond zijn grotendeels met sponsorgelden bekostigd. Wij danken daarom de sponsors nogmaals hartelijk en vermelden hen hier met ere: *Coöperatiefonds Rabobank Midden Twente; H.J. Egberink; Euverman Temmink & Partners Makelaars; Gemeente Borne; J. Hassels Mönning; Hegeman Bouw; Peter Koehorst; Kroese en Wevers accountants; Kuhlmann & Hulshof Notariskantoor; Leverink en Assen Makelaars; A.J. Linthorst; Oude Wolbers Bouwonderneming.*

Kadastrale Atlas Borne/Weerselo van 1832

Aan de uitgave wordt voortvarend gewerkt door de werkgroepen; de kaarten zijn al gereed. Waarschijnlijk zal deze uitgave volgend jaar verschijnen. Subsidies zijn aangevraagd. Voorintekening zal waarschijnlijk nodig zijn. Dit delen wij U tijdig mee.

“Afscheid” Andries Linthorst

Na 11 jaar penningmeesterschap trad Andries vorig jaar terug. Als blijk van waardering voor het vele werk, stelde het bestuur hem en zijn vrouw een etentje in het vooruitzicht. Dit vond in juni j.l. plaats in het Bussemakerhuis, waar voorzitter H. Woolderink hen uitvoerig bedankte.

Eigen Heem

In het vorige nummer van “B en B” spraken wij de hoop op het verkrijgen van een eigen heem uit., daarbij denkend aan de oudste en bekendste schuur van erve Morsselboer. In juli j.l. is toestemming verleend voor herinrichting van de binnenkant. De karakteristieke zwarte buitenkant blijft onveranderd, al zal hier en daar enige restauratie nodig zijn. Naar verwachting zullen de werkzaamheden nog dit jaar beginnen.

Honderd jaar ervaring in drukwerk

HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl